

PAMÁTKY ARCHEOLOGICKÉ

CIX / 2018

PEER-REVIEWED
OPEN ACCESS
JOURNAL

FOUNDED 1854

Editor

Michal ERNÉE, ernee@arup.cas.cz

Editorial Board

Miroslav BÁRTA, Martin BARTELHEIM, François BERTEMES, Miroslav DOBEŠ, Eduard DROBERJAR, Václav FURMÁNEK, Martin JEŽEK, Petr KOČÁR, Martin KUNA, Michal LUTOVSKÝ, Karel NOVÁČEK, Rudolf PROCHÁZKA, Lubor SMEJTEK, Petr ŠKRDLA, Jaroslav TEJRAL, Martin TOMÁŠEK, Peter TREBSCHÉ

Technical Editor

Ivana HERGLOVÁ, herglova@arup.cas.cz

Type-setting, Layout

Agama® poly-grafický ateliér, s. r. o., Na Výši 424/4, 150 00 Praha 5, Czech Republic, agama@agamaart.cz
Cover design Michal ERNÉE

Print

RAIN TISKÁRNA, s. r. o., Czech Republic

Open Access since 2015 available for free on:

<http://www.arup.cas.cz/?cat=68>

<http://www.arup.cas.cz/?cat=68&lang=en>

The journal *Památky archeologické* is indexed and abstracted in *Arts and Humanities Citation Index®* (*Web of Science®*) by Thomson Scientific.

The journal *Památky archeologické* is also indexed or abstracted in *SCOPUS* (SJR 2016: 0,156), *ERIH PLUS*, *EBSCO* and *Ulrich's Periodicals Directory*.

Vydává Archeologický ústav Akademie věd České republiky, Praha, v. v. i.

Published by the Institute of Archaeology of the Czech Academy of Sciences, Prague, V. V. I.

Registrováno pod ev. č. MK E 4240

Redakce — Office: Letenská 4, CZ 118 01 Praha 1, tel.: +420 257 014 382, e-mail: pamatky@arup.cas.cz

Rozšiřuje, informace o předplatném podává a objednávky přijímá:

Archeologický ústav AV ČR, v. v. i., Knihovna, Letenská 4, CZ 118 01 Praha 1, tel.: +420 257 014 415, +420 257 014 318, e-mail: knihovna@arup.cas.cz

Orders from abroad:

Mr. František Ochrana, LIBRARY, Letenská 4, Praha 1, CZ 118 01, Czech Republic, tel.: +420 257 014 415, e-mail: ochrana@arup.cas.cz

SUWECO CZ, s. r. o., Sestupná 153/11, Praha 6 - Liboc, CZ 162 00, Czech Republic, tel.: + 420 242 459 205, e-mail: suweco@suweco.cz

Toto číslo vyšlo v prosinci 2018 v nákladu 600 výtisků

ISSN 0031-0506 (Print)

ISBN 2570-9496 (Online)

© Institute of Archaeology of the Czech Academy of Sciences, Prague, V. V. I.; Prague 2018

Obsah — Contents — Inhalt

Petr Neruda

- Settlement Strategies of Palaeolithic and Mesolithic Societies in north Moravia and Czech Silesia (Czech Republic) —
Sídlní strategie paleolitických a mezolitických populací severní Moravy a Českého Slezska (Česká republika) 5–36

Pavel Burgert — Katarína Kapustka — Zdeněk Beneš

- Zpracování bavorských deskovitých rohovců v neolitu na příkladu dílny ze sídliště kultury
s vypíchanou keramikou v Chotýši u Českého Brodu — The working of Bavarian tabular chert in the Neolithic based
on the example of the workshop from the Stroked Pottery culture settlement in Chotýš near the town of Český Brod 37–74

Mária Novotná — Martin Furman

- Bronzový depot z Belej-Dulíc, okres Martin a dvojramenné čakany karpatskej proveniencie —
Das Bronze depot aus Belá-Dulice, Bez. Martin und die Doppelarmknäufle karpätenländischen Ursprungs 75–96

Jaroslava Pavelková — Václav Furmánek

- Demografie popelnicových polí na Slovensku. Pohled antropologie a archeologie —
Demography of Urnfields in Slovakia. View of Anthropology and Archaeology 97–126

Alžběta Danielisová — Jan Kysela — Tomáš Mangel — René Kyselý — Jiří Militký

- Iron Age site in Žehuň, Central Bohemia. An open settlement with central functions —
Žehuň ve středních Čechách. Otevřené sídliště z doby laténské s centrální funkcí 127–178

Jiří Militký

- Celtic coins from the central site of Žehuň — Keltské mince z areálu centrálního sídliště v Žehuni 179–231

Luca Zavagno — Bülent Kızılduman

- A Countryside in Transition: The Galinoporni-Kaleburnu Plain (Cyprus) in the Passage from Late Antiquity
to the Early Middle Ages (ca. 600 – ca. 850) — Měnič se krajina: planina Galinoporni-Kaleburnu (SV Kypr)
na přechodu mezi pozdní antikou a raným středověkem (ca 600 – ca 850) 233–251

Recenze — Reviews — Rezensionen

- Eva Lenneis /Hrsg./, Erste Bauerndörfer – älteste Kultbauten. Die frühe und mittlere Jungsteinzeit in Niederösterreich.
Archäologie Niederösterreichs (rec. Ivan Pavlů — Pavel Burgert) 253–255*

- Dragana Antonović, Kupferzeitliche Äxte und Beile in Serbien. Prähistorische Bronzefunde, Abteilung IX, Band 27
(rec. Miroslav Dobeš) 256–257*

- Zoja Benkovsky-Pivovarová — Bohuslav Chropovský, Grabfunde der frühen und der beginnenden Bronzezeit
in der Westslowakei. Archaeologica Slovaca Monographiae Studia, Tomus XXI (rec. Markus Dürr) 258–260*

- Ludwig Wamser, Mauenheim und Barga. Zwei Grabhügelfelder der Hallstatt- und Frühlatènezeit
aus dem nördlichen Hegau. Forschungen und Berichte zur Archäologie in Baden-Württemberg 2 (rec. Lucia Benediková) 260–266*

- Manuel Fernández-Götz — Holger Wendling — Katja Winger /eds./, Path to complexity. Centralisation
and Urbanisation in Iron Age Europe (rec. Miloslav Chytráček) 267–268*

- Martin Ježek, Archaeology of touchstones. An introduction based on finds from Birka, Sweden (rec. Jan Kypta) 268–271*

Recenze — Reviews — Rezensionen

Eva Lenneis /Hrsg./

Erste Bauerdörfer – älteste Kultbauten. Die frühe und mittlere Jungsteinzeit in Niederösterreich

Archäologie Niederösterreichs

Österreichische Akademie
der Wissenschaften
(Bösmüller Print Management)
Wien 2017
479 str.
ISBN 978-3-7001-8220-7

Recenzovali:

Ivan Pavlů

Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i.
Letenská 4, CZ 118 01 Praha 1
pavl@arup.cas.cz

Pavel Burgert

Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i.
Letenská 4, CZ 118 01 Praha 1
burgert@arup.cas.cz

Obsáhlý svazek systematicky uspořádaných statí, který vydalo nakladatelství rakouské Akademie věd ve Vídni, byl sestaven a redigován doc. E. Lenneis, ikonou rakouského neolitického bádání. Na textu se podílelo 17 autorů a svazek představuje na 479 stranách v současnosti nejnovější kompendium archeologie neolitu v rakouských zemích. Je zaopatřen bohatým obrazovým doprovodem a zahrnuje rovněž podrobné katalogové zpracování dolnorakouských neolitických lokalit.

Text je členěn do třech oddílů, které zahrnují kromě úvodní části podrobné kapitoly o kultuře s lineární keramikou (LnK) a o kultuře lengyelské (LgK), pojednané spolu s vypíchanou keramikou (StK). Na úvod představuje redaktorka heslovitě pojem neolitu v Rakousku jako první pravěké období, které charakterizují celoročně obývaná sídliště s typickým obrazem, vytvářeným hmotnou kulturou. Dva hlavní archeologické celky jsou pojednány v základním schématu, které zahrnuje sídliště, pohřebiště, kultovní předměty, materiální kulturu včetně relativní a absolutní chronologie, hospodářství, směnu i zdroje surovin a v neposlední řadě názový katalog s archeologicky relevantními informacemi.

V první kapitole šest autorů stručně shrnuje současný stav poznání všech dotčených neolitických kultur. S ohledem na jejich prostorové rozšíření popisují tyto kulturní celky podle samostatných regionů, přičemž konkretizují jejich archeologický obsah na příkladu plošných výzkumů v dlouhodobě osídlené a těmito výzkumy dostatečně zasaženém areálu na území dnešního St. Pölten.

Rakouská oblast evropského neolitu tvoří jeden region, který je součástí užšího okruhu rozšíření nejstarší lineární keramiky. Spolu s transdanubskou oblastí představuje významný okruh podunajské oblasti tohoto nejstaršího evropského neolitu. Jeho hranice v mladším období jsou méně zřetelné, protože celkové osídlení nevytváří ve skutečnosti zcela souvisle osídlený prostor. Východní i západní dosah, jak je uváděn autory, může být proto předmětem diskuse. Naproti tomu podrobná mapa sídlišť uvnitř rakouské oblasti ukazuje zřetelné členění na čtyři regiony sledující hlavní geomorfologické okruhy. Podobný obraz poskytuje i rozšíření lengyelského osídlení, přestože autoři zdůrazňují jeho vazbu na vodní toky. Řeší přitom i problém vzniku této kulturní oblasti i vztahu k souběžnému osídlení

na Moravě. Proto-lengyel, jak byl formulován pro maďarskou oblast, není v Rakousku více doložen, protože je tam toto období suplováno starším stupněm StK.

Osídlení LnK, ale i LgK je vázáno převážně na Panonskou nížinu a přilehlou vrchovinu, jen nevýrazně zasahuje i do alpských podhůří. Svou převahou sídliště leží ve výškovém rozmezí 200 až 300 m n. m. Pedologicky se nacházejí ponejvíce na sprašovém podloží pokrytém černozemí, více v období LnK, nebo hnědozemí, to především v období LgK. To není překvapivé zjištění ani z pohledu jiných středoevropských oblastí. Modelově jsou blíže představeny dva regiony, a to v okolí Hornu a Melku. Podle detailů jsou potom na environmentální platformě vzájemně porovnávány. V úplném detailu je představeno jedno ze sídlišť ve zmíněné oblasti St. Pölten, které bylo v několika polohách odkryto dlouhodobým rozsáhlým navazujícím záchranným výzkumem.

Jádro svazku představuje druhá kapitola, která se věnuje kultuře s lineární keramikou. Ta je blíže rozdělena na sedm subkapitol, z nichž první se věnuje sídlištím. Zde jsou shrnuty informace o hlavních plošně zkoumaných sídlištních lokalitách, které jsou rozděleny podle svých kvalitativních charakteristik. (A) Zvláštní: sem patří Rosenburg, který se vyznačuje neobvyklou polohou v údolí vodního toku, velkým počtem žlabovitých jam, neobvyklým podílem lovené zvěře a využíváním mušlí. (B) Velká centrální sídliště: Brunn am Gebirge poblíž Vídně s koncentrací nejstarší lineární architektury. Asparn-Schletz s příkopovým ohrazením, ve kterém bylo množství lidských pozůstatků a Großrußbach-Weinsteig s rozsáhlým pravouhlym ohrazením. (C) Středně velká sekundární sídliště: těch je nejvíce a poskytla početné nálezy neolitické architektury i keramický materiál, důležité pro vnitřní chronologii rakouské LnK. Jsou to Baumgarten an der March, Franzhausen, Hainbuch, Jetzelsdorf, Maissau, Mold, Mörtersdorf, Poysdorf, Ratzersdorf, Saladorf, Schwechat-Rannensdorf, Stoitzen-
dorf, Eilfersdorf a Würnitz. Zcela ojedinělá jsou pak sídliště poslední kategorie (D), což jsou malá sídliště na ploše menší než 1 ha, která mohou být považována za doklady izolovaných dvorců.

Relativně velké záchranné akce na těchto místech poskytly archeologická data zásadního významu pro studium rakouského neolitu. Vnitřní struktura neolitických sídlišť je posuzována jednak podle zjištěné chronologické posloupnosti staveb, jednak podle stavebních charakteristik jednotlivých půdorysů. Nejmenší stavba je poprvé doložena na sídlišti v Moldu (5,6 m délky), ale její názevový kontext nesvědčí o nějakých mimořádných souvislostech. Výjimečnými sídlištními objekty jsou studny (Asparn-Schletz), kopulovité pece, ale především úzké hluboké žlabovité jámy (tzv. Schlitzgruben). Jejich interpretace je různorodá, nicméně autoři zdůrazňují možnost, že sloužily jako chladicí objekty. Svého druhu výjimečná jsou i velká příkopovitá ohrazení neolitických sídlišť, která jsou jedním ze znaků centrálních sídlišť.

Povahu pohřebního ritu dokládají v Rakousku pouze tři větší pohřebiště (Kleinhadersdorf, Mitterndorf a Ratzersdorf), která stojí výlučně vedle většího množství ojedinělých nálezů. Pohřby jsou převahou kostrové, standardní ritus se vyznačuje uložením kostry ve skrčené poloze. Kromě běžné výbavy milodarů jsou nápadné spondylové šperky a drobné kostěné nebo mušlové náhrdelníky. Kosterní pozůstatky dovolují charakterizovat některé antropologické detaily. Na pohřebištích nebyly doloženy stopy násilí, zato na kostrách z příkopu v Asparn jsou velmi početné. Analýzy izotopů stroncia potvrzují informace známé i z jiných míst, že někdejší lidé prožili většinou svoje dětství na jiném území než v dospělosti a na místě, kde byli pohřbeni.

Kult a náboženství jsou sledovány na poměrně početných nálezech figurálních plastik, a to v souvislostech od Předního východu i celé jihovýchodní a střední Evropy. Nálezy jsou vesměs fragmentární a vykazují formální vývoj podle typologických stupňů LnK. Nejstarší figurální plastika je doložena již na sídlišti v Brunn. Tyto nálezy jsou zde poprvé publikovány. Po formální stránce představují velmi důležitý doklad figurálního zobrazení lidských postav. Jejich výzdoba koresponduje po technické stránce s výzdobou keramických nádob. Jejich původ je autory hledán někde v oblasti Anatólie. S figurální plastikou souvisí i figurálně zdobené keramické nádoby. Po této stránce se rakouské nálezy řadí do rámce celé oblasti lineární keramiky v Karpatské kotlině.

Materiální kulturu a především typologii i chronologii keramiky LnK představují a publikují autoři velmi podrobně spolu s doklady charakteristických tvarů a výzdoby. Chronologické schéma je v celkovém složení srovnatelné se systémy v okolních oblastech. Formativní fázi představuje sídliště v Brunn am Gebirge s keramikou, jejíž předlohy jsou odvozeny z kultury Starčevo. Pro nejstarší období rozlišují autoři dvě fáze (Ia a Ib), po nichž následuje přechodné období I/II. Překvapivou nádobou shodou je nádoba z Brunn, která koresponduje typologicky i chronologicky s nádobou z Bylan. Klasickou LnK reprezentují tři fáze (IIa, IIb, a IIc) a její závěr fáze III, která spojuje prvky šarecké, vypichané i protolengyelské. Tyto prvky se objevují na pohřebišti Saladorf. S ohledem na jejich společný výskyt v sídlištních souborech na lokalitě Ratzersdorf není jejich vzájemný vztah bez komplikací.

Následující tři podkapitoly jsou poměrně krátké, nicméně důležité, protože pojednávají o neolitických artefaktech, které nejsou zatím ve většině publikací příliš středem pozornosti. Štípaná industrie, broušená industrie i kostěné nástroje jsou po formální i funkční stránce důležitou součástí neolitického života. Po stránce surovinové dávají významně faktografické východisko, jež je v této práci zužitkováno v následující pasáži o směně a kontaktech. Štípaná industrie je zhotovována po celou dobu LnK převážně z regionálně dostupných radiolaritů, ale vyskytnou se i křemence moravského původu z oblasti Krumlovského lesa. Broušená industrie zahrnuje celkem pestrou škálu kamených surovin, často původem z alpského flyšového pásma, na rozdíl od středoevropské oblasti, kde převažují metabazity českého původu. Kostěná industrie překvapuje svojí typologickou a také funkční variabilitou, která v jiných regionech lineární keramiky není tak obvyklá nebo dochovaná.

Hospodářství, obchod a suroviny jsou subkapitolou shrnující poznatky, které jsou založeny na studiu převážně environmentálních dat, která byla získána a zpracována v kontextu archeologických výzkumů. Pro neolit na rakouském území se jedná o jedinečnou syntézu, jež je podána jasnou a stručnou formou a která zůstává pro čtenáře zajímavější o tradiční archeologickou stránku publikace jednoznačným přínosem. Klima na rakouském území se odlišuje od jiných středoevropských oblastí rozšíření neolitických kultur, protože se nachází mezi deštivou střední Evropou a suchým stepním klimatem východní Evropy. Navíc bylo ovlivněno blízkým submediterránním klimatem adriatické oblasti. Neolit spadá do teplotního holocenního optima mezi lety 8500–5500 cal BP a byl ještě ovlivněn dvěma chladnými výkyvy v tomto období (5850–5750 BC a 5530–5380 BC). Autoři se připojují k té části badatelů, kteří spojují podobné výkyvy klimatu s archeologicky pozorovatelnými změnami ve vývoji neolitických kultur.

Vegetační pokryv je rekonstruován na základě makrozbytků, jež byly získány z početných plavených vzorků při archeologických výzkumech. Jejich přehled je tabelárně připojen spolu se seznamem dalších kulturních i divokých rostlin. Autorka textu polemizuje v rámci problematiky rekonstrukce lesního pokryvu s výsledky analýz založených na pylových profilech, ve kterých narůstá podíl dubu. Týká

se to především existence smíšeného dubohabrového lesa, který vytvářel prosvětlený pokryv neolitické krajiny, vhodný i pro život divoké zvěře. Příkladně se k obrazu určité cyklické obnovy takto prosvětleného lesa.

Data pro studium založená na kosterních pozůstatcích, jsou považována za nedostatečná – vzhledem ke špatným podmínkám jejich dochování. Přesto je uváděn počet určitých vzorků číslem přesahujícím dvacet tisíc jednotek pro období lineární keramiky. Pramenná základna je uvedena v přehledné tabulce prací od roku 1965, kdy byla zpracována data z 19 lokalit. Stav pramenů nedovoluje přesnější charakterizovat celkový přehled lovených zvířat v jednotlivých etapách. Nejdůležitější jsou zatím informace ze souboru, který byl získán na lokalitě Brunn am Gebirge. Ten poskytl doklady některých výjimečných druhů, z nichž některé období neolitu nepřežily. Přehled domestikovaných zvířat je ale podán v celé chronologické šíři a je dostatečně kvantifikován. Ukazuje velké kolísání podílu jednotlivých druhů, z nichž nejvýznamnější byly ovce a hovězí dobytek. Podíl ovcí (koz) se v dlouhodobém horizontu snižuje, podíl hovězího dobytka nepravidelně kolísá. Na složení stáda domácích zvířat se odrazily odlišné ekologické podmínky střední Evropy ve srovnání s podmínkami na Předním východě nebo na Balkánském poloostrově.

Dálkové kontakty jsou dokumentovány tradičně na výskytu jednotlivých typů kamenných surovin. Nejlépe je to patrné na surovinách štípané industrie, mezi nimiž v Rakousku převládají místní nebo v okolí dostupné radiolarity. Tato situace se liší od pestřejšího složení surovin na sousední Moravě i v Čechách.

Absolutní chronologie přináší doklady založené na radiokarbonových analýzách, jejichž výsledky jsou shrnuty jen v základních rámcových datech. Vzhledem k charakteru publikace není podrobněji rozváděna problematika spojená s touto metodou, přestože kvantita analyzovaných vzorků i na rakouském území narůstá. Výsledky jsou použity spíše jen pro zpřesnění dosavadních datování a pro ukotvení stávající relativní chronologie. Nejstarší fáze Brunn 2a je datována do rozmezí 5670–5450 BC a nejmladší fáze LnK III do intervalu 5023–4975 BC. Tato data lze považovat v současnosti za dosud nejpřesnější vymezení středoevropského neolitu v období kultury s lineární keramikou.

Identické členění má i další kapitola, věnovaná mladšímu neolitu (Mittelneolithikum v tradici rakouské chronologické terminologie). Tam náleží dva samostatné kulturní celky se zcela odlišnou genezí, totiž lengyelská kultura a kultura s vypichanou keramikou. Z tohoto období je paradoxně v Rakousku známo více lokalit, než z předchozí LnK, ovšem míra jejich poznání je neporovnatelně nižší. Je to dáno především dosavadní absencí systematických výzkumů na těchto lokalitách, kdy je výsledný obraz období skládán především na základě rozsahem větších či menších záchranných akcí. Obecně postuláty, jakým je kupříkladu návaznost stavební tradice LnK a tamní StK jsou tak vlastně formulované především na nálezech z mimorakouských oblastí.

Právě dosavadní absence chronologicky nejstarších staveb mladoneolitického období představuje citelnou mezeru v poznání dolnorakouského neolitu, která se přirozeně odráží i do interpretace podoby sídlišť jako takových. Půdorysy StK nejsou z Rakouska dosud vůbec doloženy, stavby LgK v podstatě až z jejího pokročilého vývoje. V jejich případě se tak jedná o situaci analogickou se sousední Moravou.

Novým fenoménem jsou pro dané období rondely. Rakousko patří k oblastem s nejdéle trvajícím tradicí výzkumu těchto objektů a proto je jim v referovaném svazku věnována značná pozornost. S příkopovými ohrazeními se v jisté podobě v oblasti setkáváme již v pozdní LnK (Großrußbach/Weinsteig, Asparn-Schletz), nicméně s rondely v pravém slova smyslu až v období LgK I, tedy v úseku 4850/4750 až 4650/4550 BC, analogicky k celému středoevropskému prostoru. Ojedinělým, nicméně o to zajímavějším, je v ob-

lasti příkopové ohrazení, řazené na závěr staršího vývoje StK (Frauenhofen).

Pohřební ritus je dokládán převážně na základě ojedinělých kostrových hrobů, nacházejících se v areálech sídlišť. Skutečně výjimečnou se tak zdá pouze známá skupina hrobů z Friebritz, zkoumaná uvnitř jednoho z tanních rondelů. Na základě konfigurace koster v jedné z hrobových jam by se navíc mělo jednat o nepietní uložení dvou těl na sobě, muže a ženy, se stopami násilného zacházení. Tato situace však se soudobým standardním pohřebním ritem nemá mnoho společného.

V oddíle věnovaném figurální plastice, která je vepsána v podtitulu kapitoly o kultu a náboženství, jsou reflektovány bohaté nálezy tohoto druhu, charakteristické právě pro LgK, stejně jako antro- a zoomorfní aplikace na keramice. Právě keramika, tedy ta lengyelská, je v práci v následující kapitole poměrně podrobně rozpracována, a to jak po stránce typologické skladby, tak příslušné chronologie. Ta pracuje s dnes obecně přijímaným schématem vývoje lengyelského tvarosloví. Terminologie je u příslušných keramických tvarových okruhů srozumitelně graficky prezentována a koho zajímá rozdíl mezi mísou na vysoké nožce, vysoké štíhlé nožce, středně vysoké nožce a nízké nožce, přijde si na své.

Oproti tomu vypíchaná keramika je pojednána stručně. Členění i představa typologického vývoje jsou opřeny o základní schéma Marie Zápotocké. Ostatně nálezový fond, který nyní čítá okolo dvaceti lokalit StK, za posledních dvacet let od poslední syntézy příliš neposílil a jak je znát, také zájem a důraz badatelské obce se ubírá jinými směry. Tamní typologicky nejmladší keramika by měla být na úrovni fáze IVa. Zajímavý je v regionu velmi slabý výskyt keramických nálezů z jiného soudobého západního kulturního prostředí, kterým je v podstatě sousední SOB.

Z pohledu kamenných nástrojů, jak štípaných, tak broušených, jsou nejzajímavějším aspektem suroviny dálkové směny. U štípané industrie jsou v oblasti zaznamenány v podstatě shodné druhy surovin jako v předchozí LnK, nicméně jejich podíl v souborech se zásadně mění. Radiolarity z oblasti severně od Balatonu ustupují na úkor rohoveců typu Krumlovský les, narůstá frekvence výskytu karpatského obsidiánu a některých polských surovin (čokoládový silicit). U broušené industrie se pak v Dolním Rakousku setkáváme s fenoménem v Čechách (nikoli na Moravě) zcela neznámým, kterým jsou prestižní sekerky z jadeitu a příbuzných surovin ze severoitalské oblasti Monte Viso.

Oddíl o mladoneolitickém osídlení Dolního Rakouska opět, stejně jako u předchozí lineární keramiky, uzavírá kapitola o absolutním chronologickém vymezení období na základě radiokarbonových dat. Ta vychází především z dříve publikovaných prací Petera Stadlera a je shodně s jeho přístupem kompletně naroubována na relativně-chronologické stupně místní LgK. Formativní fáze Ia0 by tak měla začínat okolo r. 4800 p. Kr., první stupeň LgK Ia pak okolo 4688 p. Kr. Závěr klasického vývoje, tedy v tomto případě LgK IIb by měl spadat do období okolo 4115 p. Kr. a epilingyel v podání autorů končí okolo 4025 p. Kr. Celý vývoj lengyelské kultury v Dolním Rakousku tak zaujímá časový úsek 777 let.

Práci lze charakterizovat jako obsažnou syntézu rakouského neolitu, která velmi podrobně shrnuje podstatné informace o tomto pravěkém období v oblasti, kterou je z evropského hlediska nutné považovat za klíčovou. Základní obsahové schéma je standardní, neboť zahrnuje prostorové uspořádání nálezů ve vztahu především k přírodním charakteristikám jednotlivých regionů, popis hlavních kulturně chronologických celků a doprovodný velmi cenný a komplexní informační aparát. Charakter textu je v zásadě plynulý a v žádném případě jednotlivá témata nijak neproblematizuje.

Práce je určena nejen specialistům, ale splňuje v maximální míře i požadavky široké odborné veřejnosti a zainte-

resovaných laiků, přičemž cílí na nejnovější výsledky archeologického bádání v dané oblasti a období. Redaktoři tohoto svazku doc. E. Lenneis, která se řadí v současnosti k předním znalcům rakouského, ale i evropského neolitu, se podařilo zužitkovat svoje dlouhodobě nabyté praktické i teoretické poznatky z tohoto studia. Podařilo se jí ovšem také soustředit řadu specialistů okolo jednoho z důležitých pravěkých období a vytvořit s jejich přispěním kompaktní tematickou publikaci, která má charakter encyklopedického díla s trvalou vědeckou hodnotou.

Dragana Antonović
Kupferzeitliche Äxte und Beile in Serbien
Prähistorische Bronzefunde, Abteilung IX, Band 27

Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2014
 190 stran, 13 obr. v textu, 6 tabulek
 s výsledky analýz předmětů, 59 tabulek
 s kresbami předmětů a mapy +
 1 skládaná mapa
 ISBN 978-3-515-10977-2

Recenzoval:

Miroslav Dobeš

Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i.
 Letenská 4, CZ 118 01 Praha 1
 dobes@arup.cas.cz

Úctyhodný ediční počín „Prähistorische Bronzefunde“, který nedávno oslavil 50 let svého trvání (viz *Dietz — Jockenhövel /Hrsg./ 2016*), zahrnuje navzdory svému názvu i předměty spojené s počátky evropské metalurgie, čili artefakty ve své drtivé většině měděné. Jejich publikace se soustřeďuje do oddílu 9, přičemž z geografického hlediska je pro Středoevropa nepochybně zásadní pramenný korpus pocházející z Balkánu a Karpatké kotliny. Ten je danou formou prezentován již od počátku 70. let minulého století (*Novotná 1970; Vulpe 1970; 1975; Todorova 1981; Patay 1984; Žeravica 1993*), přičemž dlouhou dobu byl v tomto kontextu postrádán klíčový materiál srbský, pokud ovšem pomineme dodnes inspirativní studii Martina Kuny (*Kuna 1981*). Lze proto jen přivítat, že se objevila výše uvedená moderní práce, která v intencích diskutované řady tento relativně volný prostor zaplnila.

Předložená monografie má poměrně netradiční strukturu. V dané řadě je obvyklé, že po kapitolách s dějinami bádání a prezentací kulturně chronologické kostry následuje vlastní soupis artefaktů řazený podle tříd a typů, které jsou dále hodnoceny z hlediska funkce a výskytu v čase a prostoru. V monografii Dragany Antonovičové tomu však předchází oddíl věnovaný nejstaršímu rudnému hornictví a prvotnímu zpracování měděných rud, k čemuž v současné době existují v Srbsku velmi početné a výmluvné doklady.

Srbská měděná ložiska dodnes představují jednu z nejvýznamnějších zdrojů daného kovu na celém Balkánu, svým složením byly predisponovány pro využití již od nejstarších dob. Z hlediska struktury výchozů totiž nepochybně sestávaly z početných povrchových výskytů ryzí mědi (ještě v 19. století byl u Planici nalezen nuget ryzí mědi o hmotnosti 150 kg), těsně podpovrchových rud karbonátových (azurit, malachit) a níže rud siričkových. Ryzí měď a zmíněné polodrahokamy tak byly podobně jako v Anatolii (Çayönü Tepesi, Aşıklı Höyük) sbírány a užívány k výrobě drobných artefaktů již v předmetalurgickém období časného balkánského neolitu (např. azuritové a malachitové perly z Lepenského Viru a drobné kousky ryzí mědi z lokalit kultury krišské). Dlouhodobá znalost příslušných výchozů tak byla kromě technologických dovedností jednou z příčin bouřlivého rozvoje metalurgické fáze, jejíž počátky lze datovat zhruba někde k roku 5000 př. n. l. (dláta z vrstev fáze Vinča-Gradac z Pločniku a možná i tamější čtyři depoty s eponymním typem sekeromlatů, viz níže). Pravěké dobývání měděných rud datované svými počátky již do období vinčanské kultury není v Srbsku přitom spojeno pouze se světoznámou lokalitou Rudna Glava, ale

mnohými dalšími (Mali Šturac, Jarmovac, Ždrelo a další), ve větší či menší míře ovšem poněkud nejen moderní těžbou (např. důležité ložisko u Majdanpeku je intenzivně těženo od doby římské přes osmanskou epochu až dodnes). Doklady pravěkého hornictví sestávají nejen z výskytu pracovních nástrojů (palice na roztloukání rudy, přírodně-vědným způsobem dobře datovatelné parohové kopáče, v Rudné Glavě jsou chronologicky ukotveny v intervalu 4990–4740 BC), ale i dochovaných pozůstatků horních děl – jen v Rudné Glavě bylo Borislavem Jovanovičem prozkoumáno na 30 pravěkých šachet.

Z vinčanského období pocházejí též přímé doklady metalurgického zpracování mědi a měděných rud, konkrétně ze sídlišť v Pločniku (ne zcela přesvědčivé indicie dílenického zpracování ve všech třech fázích kultury Vinča, kterým je podle nových ¹⁴C dat vymezen interval ca 5200 až 4650 př. n. l.), Belovode (struska a kousky měděné rudy z vrstev, vrstva dřevěného uhlí a termicky pozměněných kousků malachitu, nístěje píček?), Fafosu (drobné kousky a prach malachitu provázený dřevěným uhlím), Vinči (struska, spodky píček?) a Selevaci (struska, dle analýz pocházející ze zpracování měděné rudy).

Přímé doklady odlévání mědi ve vinčanském období jsou interpretačně sporné. Ze sídlišť Belovode a Grivac sice pocházejí dva artefakty považované za kadluby, jde ovšem o zlomky, které nelze bezpečně ztotožnit s žádným reálným těžkým měděným předmětem té doby (tj. se sekeromlaty a plochými sekerami). Způsob formování těchto artefaktů tedy i v Srbsku, stejně jako jinde v Evropě, zůstává záhadou – dlužno dodat, že první sada prokazatelných kadlubů se v Evropě objevuje až někdy okolo roku 3000 př. n. l. s horizontem nejstarších seker s okem. V kontextech daného období dosud nebyly nalezeny ani žádné tyglíky, které by tak dokazovaly operační postup zahrnující též odlévání taveniny do kadlubů.

Mnohem méně dokladů zpracování mědi pochází z povinčanského období, tj. dle srbské terminologie eneolitického (zahrnuje období počínaje komplexem Bubanj-Sálcuča a formacemi Kostolac a Vučedol konče, absolutně ca 4500/4400 až 2500 př. n. l.). Stratifikované nálezy se omezují na drobné artefakty, jako jsou chronologicky nepřilíš citlivá šídla či dláta, často navíc ze sídlišť polykulturních. Aktivita v dolech na měď není pro danou dobu prokázána, i když se dá předpokládat. Přímých dokladů metalurgie je málo a nejsou mnohdy zcela jisté (kadluby a pec? vučedolské kultury z Gomolavy, struska z lokality „Lazareva pečina“). V případě těžkých měděných předmětů jde ve většině případů o ojedinělé nálezy, další tvoří depoty (pro dané období ca deset případů, chronologicky od úrovně naší kultury jordanovské – Bečmen se sekerami s křížovým ostřím – po kulturu se šňůrovou keramikou – Baranda sestávající ze sekery s okem typu Korazac a dvou plochých seker). Hrobových nálezů je málo: bodrogkeresztúrského (jordanovského) stáří je typologicky odpovídající sekera z pohřebiště Podlokanje a z počátků srbské doby bronzové, čili závěru našeho eneolitu, sekera s okem z hrobu v Mokrinu.

Do standardní katalogové části práce bylo zahrnuto na 400 předmětů od počátků jejich výskytu po konec srbského eneolitu (ca 2500 př. n. l.). Prezentovány jsou nejen sekeromlaty, sekery s křížovým ostřím, sekery s okem, dvojbřité sekery a ploché sekery, ale též drobné předměty jako dláta, šídla a háčky. Jejich typologická klasifikace je založena na klasických pracích pro dané typy artefaktů (*Schubert 1965* pro sekeromlaty a sekery s křížovým ostřím, *Vulpe 1970* pro sekery s okem), vzájemné srovnání s ostatními jihoevropskými a středoevropskými regiony není příliš potíže. Jinak je tomu u plochých seker, které nejsou typologicky uchopeny příliš šťastně. Kromě eponymního typu úzkých a tlustých dlátovitých seker z depotů v Pločniku je dále pracováno s ryze formální kategorií seker s rozšířeným břitem, která zahrnuje jak kusy srovnatelné se středoevropskými typy Szakálhát bodrogkeresztúrské kultury či Jordanów eponymní formace (tj. ca 4000 př. n. l.),

tak artefakty se široce rozšířeným vějířovitým ostrím, které již M. Kuna (1981, 21, 67) podle prevalence v depotech se sekerami s okem přesvědčivě datoval na samý konec eneolitu. Na výsledné chronologicko-typologické tabulce (č. 60) je tak počátek výskytu seker typu Griča datován již před rok 4000 BC a vyznění seker s parametry českého časné eneolitického typu Jordanów až na počátek doby bronzové. Obdobně je poněkud zmatečně označení a datování dalších seker. Pod středoevropský typ Altheim jsou v drtivé většině zahrnuty široké tenké sekery s rovnoběžnými bočnicemi, které bychom ve střední Evropě řadili k typu Vinča (viz Mayer 1977, 63–65, skutečnému typu Altheim se v Srbsku blíží pouze sekery č. 84 a 85 diskutované práce). Jeho variantou by pak byly i půdorysně obdélné sekery, které jsou v předložené práci vyčleněny jako typ Ponikve. Datování srbské měděné industrie je navíc komplikováno problematickým chronologickým rámcem. Např. počátky komplexu Cernavoda III – Boleráz ukotvené autorkou zhruba k roku 4000 BC (viz obr. 13) jsou ze středoevropského hlediska zcela nereálné a tím např. i takto časný výskyt plochých seker typu Vinča, které jsou dle nemnohých kontaktních nálezů svými počátky s uvedeným komplexem a badenskou kulturou jako takovou spojeny.

Jako velmi přínosný lze hodnotit oddíl, který prezentuje všechny rozborů prvkového složení srbské měděné industrie, které byly dosud provedeny. Zahrnuje jak historicky nejstarší výsledky H. Otta a W. Wittera, tak spektrální analýzy provedené stuttgartským týmem, neutronové aktivační analýzy iniciované E. Pernickou i rozborů místních laboratoří. Celkem jde bezmála o 300 položek, přičemž některé předměty byly analyzovány vícekrát.

K předložené práci je jistě možné vznést mnohé výhrady (viz výše). Podstatné ovšem je, že přináší standardizovanou formou zveřejnění všech dostupných měděných artefaktů dané kategorie ze zájmové oblasti, včetně sumarizace poznatků o rané srbské metalurgii. To je ostatně jeden z hlavních důvodů, proč byla celá řada Prähistorische Bronzefunde iniciována a lze si jen přát, aby byl daný ediční počín i nadále naplňován.

Literatura

Dietz, U. L. — Jockenhövel, A./Hrsg./ 2016: 50 Jahre „Prähistorische Bronzefunde“. Bilanz und Perspektiven. Beiträge zum internationalen Kolloquium vom 24. bis 26. September 2014 in Mainz. Abteilung XX, Band 14. Stuttgart.

Kuna, M. 1981: Zur neolithischen und äneolithischen Kupferverarbeitung im Gebiet Jugoslawiens, Godišnjak. Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine. Centar za balkanološka ispitivanja 17/19, 13–91.

Mayer, E. F. 1977: Die Äxte und Beile in Österreich. Prähistorische Bronzefunde. Abteilung IX, Band 9. München.

Novotná, M. 1970: Die Äxte und Beile in der Slowakei. Prähistorische Bronzefunde. Abteilung IX, Band 3. München.

Patay, P. 1984: Kupferzeitliche Meißel, Beile und Äxte in Ungarn. Prähistorische Bronzefunde. Abteilung IX, Band 15. München.

Schubert, F. 1965: Zu den südosteuropäischen Kupferäxten. Germania 43, 274–295.

Todorova, H. 1981: Die kupferzeitlichen Äxte und Beile in Bulgarien. Prähistorische Bronzefunde. Abteilung IX, Band 14. München.

Vulpe, A. 1970: Die Äxte und Beile in Rumänien I. Prähistorische Bronzefunde. Abteilung IX, Band 2. München.

Vulpe, A. 1975: Die Äxte und Beile in Rumänien II. Prähistorische Bronzefunde. Abteilung IX, Band 5. München.

Žeravica, Z. 1993: Äxte und Beile aus Dalmatien und anderen Teilen Kroatiens, Montenegro, Bosnien und Herzegowina. Prähistorische Bronzefunde. Abteilung IX, Band 18. Stuttgart.

Zoja Benkovsky-Pivovarová — Bohuslav Chropovský
Grabfunde der frühen und der beginnenden mittleren
Bronzezeit in der Westslowakei
Archaeologica Slovaca Monographiae Studia, Tomus XXI

Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied
 Nitra 2015
 ISBN 978-80-89315-71-0

Recenzoval:

Markus Dürr

Eberhard Karls Universität
 Institut für Ur- und Frühgeschichte
 und Archäologie des Mittelalters
 Abteilung für Jüngere Urgeschichte
 und Frühgeschichte
 Schloss Hohentübingen
 Burgsteige 11
 72070 Tübingen
 markus.duerr@uni-tuebingen.de

Das Werk besteht aus zwei Teilen mit insgesamt 109 Tafeln und 128 Abbildungen. Der 264 Seiten umfassende Katalog entstand in den Jahren 1987–1992. Auf Wunsch des Projektleiters Georg Kossack sollten alle zu dieser Zeit bekannten Grabfunde der frühen und der beginnenden mittleren Bronzezeit aus der Westslowakei berücksichtigt werden. Das Projekt wurde in den Jahren 1987–1991 durch die Deutsche Forschungsgemeinschaft gefördert. Aufgrund verschiedener Gründe konnte allerdings die Auswertung durch Z. Benkovsky-Pivovarová erst nach ihrer Pensionierung vorgenommen werden.

Teil 1 (Katalog)

Zum Aufbau des Katalogs. Den ursprünglichen Kern bildeten die Grabungen von Abrahám, Majcichov und Senec. Insgesamt wurden aber letztlich 69 Fundstellen an 58 Fundorten, die bis 1991 bekannt waren, in den Katalog aufgenommen. Zwar fanden neuere Funde keinen Eingang, es wird jedoch mit Literaturverweisen auf sie hingewiesen. Den Hauptteil des Katalogs bilden die acht größeren Gräberfelder von Abrahám I, Ivanka pri Dunaji I, Majcichov, Matúškovo, Senec, Sládkovičovo, Veľký Grob und Veselé. Hinzu kommen noch 19 Fundstellen mit Funden ohne Gräberzusammenhang und 42 Fundstellen mit kleinen Gräberfeldern oder Einzelgräbern.

Der größte Teil der aufgenommenen Fundstellen stammt aus Grabungen der 1950er und 1960er Jahre. Dabei handelt es sich teilweise um Erstvorlagen der Gräberfelder von Abrahám I, Abrahám II, Majcichov und Senec und teilweise um Neuvorlagen der Gräberfelder von Matúškovo, Sládkovičovo und Veľký Grob I. Eine komplette Neuvorlage war nach Angaben der Autoren nicht möglich, aber sie versuchen, falsche oder fehlende Angaben der Erstpublikation zu korrigieren und die Funde für Leser, die kein Slowakisch sprechen, zugänglich zu machen. Von den Fundstellen Borovce, Cifer-Pác, Čachtice, Čierna Voda, Čierna Brod I und II und Šenkvice I konnten nur Teile des Inventars publiziert werden.

Gräberfelder, Gräber und Grabfunde. Der Katalog ist alphabetisch nach Fundorten aufgebaut. Neben einer ausführlichen Quellenkritik und der Beschreibung des jeweiligen Gräberfeldes und den zugehörigen Gräbern wurde auch ein Gesamtplan, wenn dieser noch nicht publiziert ist, und Grabpläne, soweit diese vorhanden waren, in den Katalog mit aufgenommen. Sämtliche Funde wurden für die 109

Tafeln neu gezeichnet. War ein Fund nicht mehr auffindbar aber Fotos vorhanden, hat man auf eine Zeichnung anhand der Fotos verzichtet und stattdessen die Fotos abgebildet. Bei bereits veröffentlichten Stücken wurde auf die Originalpublikation hingewiesen. Eine naturwissenschaftliche Untersuchung der Funde konnte im Rahmen dieser Publikation nicht durchgeführt werden, allerdings wird auf bereits vorhandene Metallanalysen verwiesen. Zusätzlich wurden alle Skelettreste, soweit dies möglich war, anthropologisch untersucht.

Als ein kleiner Mangel des ansonsten übersichtlich angeordneten Katalogs erweist sich das Inhaltsverzeichnis, in dem zwischen den Fundorten Skalica und Zavar die angegebenen Seitenzahlen nicht mit den tatsächlichen Seitenzahlen übereinstimmen.

Teil 2 (Text)

Fundbestand. Der Textteil beginnt mit einer kurzen Besprechung der relativen Chronologie der Frühen Bronzezeit in der Westslowakei und dem benachbarten tschechischen Raum und deren Probleme. Den größten Teil des Bandes bildet die darauf folgende typologische Besprechung der Funde.

Die Unterteilung der keramischen Funde erfolgt einerseits anhand der unterschiedlichen Kulturgruppen, andererseits anhand verschiedener Typen. Den größten Bestand macht die Keramik der Nitra- (NK), der Aunjetitz- (AK), der Unterwölbling- (UK), der Wieselburg- (WK), der Maďarovce- (MK), der Věteřov- (VK) und der Mitteldonauländischen Hügelgräberkultur (MHK) aus. Die Autoren unterscheiden hierbei zwischen elf verschiedenen Typen (Amphoren, Töpfe, Schüsseln, kugelige Gefäße, birnenförmige Gefäße, henkellose Gefäße, Tassen, Schalen, Henkeltöpfe/kleine Krüge, Näpfe, Sonderformen) und mehreren Untertypen. In den Beschreibungen findet sich neben einer Definition des jeweiligen Typs/Untertyps auch Angaben zu den Fundorten, der kulturellen Zuordnung, der Datierung, mögliche Fundvergesellschaftungen, Tafelverweise und eine Typentafel.

Die typologische Unterteilung der Keramik ist sehr detailverliebt, was dazu führt, dass einzelne Typen lediglich durch einen einzigen Typvertreter repräsentiert sind. Besonders fällt dies bei den Tassen auf, wo die Untertypen nochmals weiter unterteilt werden. Auch muss hier bemängelt werden, dass sich die Autoren nicht an bisher verwendete Typendefinitionen und Bezeichnungen orientieren und die verwendeten Typendefinitionen oft sehr viel Interpretationsraum lassen, obwohl sich Klassifizierungssysteme, die als Ergänzung zur Beschreibung des Profils auch Abmessungen und Proportionen in absoluten Werten verwenden, längst bewährt haben (z.B. Bartelheim 1998; Kirschner 2011).

Viele der Bronze- und Kupferobjekte sind bereits in verschiedenen Bänden der Reihe „Prähistorische Bronze-funde“ bearbeitet worden (Äxte und Beile: Novotná 1970; Nadeln: Novotná 1980; Halsringe und Diademe: Novotná 1984; Dolche: Vladár 1974; Anhänger: Furmáněk 1980), weshalb hier die dortige Nummerierung übernommen wurde. Im Gegensatz zur Typeneinteilung der Keramikgefäße werden bei den Kupfer- und Bronzegegenständen die gängigen Bezeichnungen übernommen. Weitere Benennungen desselben Typs aus anderen Regionen werden in der Beschreibung erwähnt. Insgesamt unterscheiden die Autoren 30 verschiedene Typen von Kupfer- und Bronzegegenständen. Zu Beginn jeder Typenbeschreibung werden die jeweiligen Fundorte aufgelistet. Daran schließt sich eine Besprechung aller oder zumindest der wichtigsten Gegenstände mit einer detaillierte Beschreibung der unterschiedlichen Ausführungen bzw. Untertypen an. Innerhalb der Beschreibungen werden ältere oder falsche typologische Zuordnungen richtig gestellt, Vergleichsfunde aufgelistet

und Anhaltspunkte für die Datierung und Kulturzugehörigkeit besprochen. Ebenso gehen die Autoren auf Auffälligkeiten bei der Alters- und Geschlechtsverteilung ein.

Als letzte metallene Fundgattung werden die Goldfunde aufgelistet. Von den gefundenen Golddrahtringen sind leider nur von fünf Exemplaren Angaben zur Lage innerhalb des Grabes vorhanden. Auch konnte nur bei wenigen Gräbern mit Golddrahtringen das Alter und Geschlecht des Verstorbenen bestimmt werden.

Die Steinartefakte werden in drei verschiedene Typen geschlagener, fünf Typen geschliffener Artefakte und Reibplatten und Reibsteine unterteilt. Eine Besonderheit stellt der Silexdolch aus Kúty dar, der aufgrund seiner Berücksichtigung in den Auswertungen von *M. Zápotocký* (2013) und L. Šebela und A. Přichystal (*Šebela — Přichystal 2014*) nur in einem kurzen Abschnitt behandelt wird. Alle Silexpeilspitzen konnten von den Autoren Gräbern von Männern im Alter von 20 bis 60 Jahren zugeordnet werden. Eine Ausnahme hiervon bildet das Frauengrab 12 von Veselé, das dem Epischnurkeramischen Karpatenländischen Kulturkreis (ESCHKK) zugeordnet wird, in dem eine Pfeilspitze in der Wirbelsäule des Skeletts steckte.

Eine gesonderte Betrachtung innerhalb der Steinartefakte erhält das Grab 50 von Matúškovo. Im Grab wurden zwei Fragmente einer Gussform und vier Tondüsen gefunden, weshalb dieser Befund als Metallurgengrab gedeutet wird. Leider ist es aufgrund der Erhaltung nicht möglich, das Negativ eindeutig zu bestimmen, es könnte sich aber um die Form eines Flachbeils gehandelt haben. Anhand der beigegebenen Tasse war es möglich das Grab der AK zuzuordnen.

Die restlichen nicht-keramischen Funde umfassen Perlen aus Bernstein, Fayence, Perlmutter und Mollusken, sowie neun verschiedene Typen von Knochenartefakten und Knochenbeigaben.

Bestattungssitten. Im darauf folgenden Kapitel widmen sich die Autoren den Bestattungssitten. Dabei gehen sie getrennt nach Kulturgruppen und Zeitstufen auf Grabstörungen, Grabritus, Orientierung und Lage der Toten, dem zugehörigen Grabinventar und Grabeinbauten ein. Durch Tabellen und Diagramme werden die relevanten Daten dieses Kapitels in übersichtlicher Art und Weise zusätzlich zum Text dargestellt.

Während beim ESCHKK Grabstörungen sehr selten sind, ist die Anzahl der gestörten Gräber der NK und der AK in der Westslowakei ähnlich zur Anzahl in Mähren. Bei genauer Durchsicht fällt auf, dass für einige Gräberfelder, z.B. bei Sládkovičovo oder Veľký Grob I, die Prozentwerte für den Störungsgrad im Text und der Tabelle sich unterscheiden.

Mit dem Grab 10 aus Ivanka pri Dunaji ist im Arbeitsgebiet nur eine Doppelbestattung des ESCHKK bekannt. Für die NK und die AK konnten während der Grabungen nur fünf Mehrfachbestattungen identifiziert werden. Durch die spätere anthropologische Untersuchung stieg die Anzahl auf insgesamt 40 Gräber mit zwei Toten und drei Gräber mit drei Toten. Die Autoren sehen allerdings eine generelle Unsicherheit aufgrund der sekundären Störungen, die bei zwei Drittel der Gräber vorhanden waren. Auch kann von ihnen nicht ausgeschlossen werden, dass nicht alle Skelette bei den Grabungen geborgen wurden.

Anhand von Rückständen konnten in 18 Gräbern Holzeinbauten festgestellt werden. Im Gegensatz dazu sind Steineinbauten in der Slowakei sehr selten. Lediglich in Brezová pod Bradlom soll das Grab 1 von Steinen umstellt gewesen sein, was allerdings nicht zeichnerisch dokumentiert wurde. Auffällig ist die teilweise unterschiedliche Verfüllung von Gräbern in Matúškovo, wo für die Kindergräber ein Gemisch aus Humus und Sand und für die Erwachsenen Letten verwendet wurde.

Auf fünf Gräberfeldern sind insgesamt 32 Brandgräber zum Vorschein gekommen, wobei alleine 32,5 % davon aus

Majcichov, wo sich eine Gruppenbildung innerhalb der nordwestlichen Gräbergruppe erkennen lässt, stammen. Das typische Brandgrab dürfte dabei ein Urnengrab gewesen sein. Bei der Durchsicht sind bei Matúško Grab 48 und Majcichov Gräber 2, 4, 7, 17, 19 noch Keramikscherben aufgetaucht, die in der Dokumentation nicht vermerkt waren.

Chronologie. Im abschließenden Kapitel zur Chronologie liefern die Autoren zahlreiche neue Erkenntnisse zum Verhältnis der unterschiedlichen Kulturgruppen zueinander. Anhand der Untersuchung von Überschneidungen von Gräbern auf dem Gräberfeld Abrahám I ist es den Autoren gelungen, Anhaltspunkte für eine teilweise Gleichzeitigkeit von NK und AK zu sammeln, wodurch „die Behauptung, dass in diesem Gräberfeld die Gräber der NK von den Gräbern der klassischen und späten AK überlagert oder geschnitten waren [...], etwas voreilig [war] und [...] den damaligen und teilweise auch heute noch gültigen Ansichten“ entsprach (112). Bei der Datierung des Gräberfeldes von Veselé zeigen die Autoren, dass die ursprüngliche Datierung von V. Budinský-Krička in die BZ A1 und A2 stimmt, wodurch der ESCHKK auch in die BZ A1 datiert. Diese These wird zusätzlich durch ähnliche schnurverzierte Gefäße aus anderen Gräberfeldern unterstützt. Auf den Gräberfeldern von Blatné, Čierny Brod II, Ivanka pri Dunaji I und Veselé wurde zusätzlich noch Keramik der Proto-AK gefunden, was als Indiz gewertet wird, dass im Vergleich zu Gräberfeldern in Böhmen und Mähren die Proto-AK in der Slowakei bis in die BZ A1 lief.

Bei der Datierung der NK führen die Autoren eine sprachliche Trennung zwischen der NK im eigentlichen Sinn im Nitra-Tal (Nitraer Facies) und der Mährisch-Westslowakischen Gruppe der NK durch. Zwar ist im Arbeitsgebiet die Nitraer Facies der NK vorhanden, allerdings lässt sich deren Verbreitungsgebiet nicht exakt bestimmen. Es zeigt sich, dass die NK in die Stufe BZ A1 datiert, aber noch bis BZ A2 parallel zu AK existiert, was auch durch die zur Verfügung stehenden ¹⁴C-Daten unterstützt wird. Somit laufen NK und AK eine gewisse Zeit parallel und lösen sich nicht ab. Zur Datierung der AK und VK liefert die Arbeit keine neuen Erkenntnisse.

Somit lässt sich für die Westslowakei folgende Periodisierung rekonstruieren:

1. Beginn der Bronzezeit mit der Stufe BZ A1 mit dem Typ Veselé und der NK, wobei das zeitliche Verhältnis zwischen Mährisch-Westslowakischer NK und Nitraer Facies ungeklärt bleiben muss. Allerdings scheint die Mährisch-Westslowakische NK etwas älter zu sein
2. Ankunft der AK während der Älteren AK (Mährische Chronologie)
3. Auftreten von Scheibenkopfnadeln und Auslaufen der kleinköpfigen Kugelkopfnadeln ermöglichen eine provisorische Unterteilung in BZ A2-a und BZ A2-b
4. Auftreten von Elementen der MK und VK während der Klassischen AK

Zu Recht weisen die Autoren auf die Problematik der Synchronisation hin. Die Leittypen für die westslowakischen Stufen A2-a und A2-b machen die Synchronisation mit den Stufen der Mährischen AK schwierig, da sich einige Abfolgen von Leittypen teilweise widersprechen. Die Kritik der Autoren an der Bezeichnung „jüngere AK“ als Sammelbegriff für die Phasen 3–5 (vgl. *Stuchlík 1993*, 156, Abb. 159) ist vor dem Hintergrund der Schwierigkeiten für eine Synchronisation verständlich¹, allerdings zeigen die Arbeiten von *M. Bartelheim (1998)* und *S. Kirschner (2011)*, dass eine feinchronologische Untergliederung allein mit archäo-

¹ Die Problematik wird zusätzlich nochmals verschärft, indem *J. Ondráček (1964; 1967, 440, Anm. 334)* selbst vorschlägt, die Stufen 2 und 3 zusammenzufassen.

logischen Mitteln wohl nicht möglich ist. Daher ist der Vorschlag, Radiokarbonaten für alle Gräber mit Kugelkopfnadeln zur feinchronologischen Gliederung der verschiedenen Varianten aus Mähren zu erheben, eine gute Idee; allerdings müssen bei solchen Analysen auch Faktoren wie Laufzeit von Artefakten, modische Bevorzugung, Zentrum/Peripherie-Effekt, unterschiedliche Effekte bei der Auswahl der Grabbeigaben (z.B. lokale Identitäten) etc. berücksichtigt werden.

Fazit

Insgesamt liefert das Werk trotz einiger Schwächen wichtige Erkenntnisse zur Frühbronzezeit in der Westslowakei, vor allem hinsichtlich der Chronologie und des Verhältnisses der verschiedenen Kulturgruppen zueinander. Auch der umfangreiche Katalog mit der längst überfälligen Erstvorlage der Gräberfelder von Abrahám I, Abrahám II, Majcičov und Senec und der Neuverlage der Gräberfelder von Matúškovo, Sládkovičovo und Veľký Grob I und den damit verbundenen Korrekturen erweitert den Formenbestand dieser Region ungemein, wodurch das Werk wohl als unumgängliche Grundlage für zukünftige Forschungen dienen dürfte.

Literatur

- Bartelheim, M. 1998:*
Studien zur böhmischen Aunjetitzer Kultur. Chronologische und chorologische Untersuchungen. Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 46. Bonn: Habelt.
- Furmánek, V. 1980:*
Die Anhänger in der Slowakei. Prähistorische Bronzefunde XI.3. München: Beck.
- Kirschner, S. 2011:*
Studien zum Fundmaterial der frühbronzezeitlichen Aunjetitzer Kultur Mährens. Magisterarbeit Eberhard Karls Universität Tübingen.
Download: <http://hdl.handle.net/10900/47096> (26. 2. 2018).
- Novotná, M. 1970:*
Die Äxte und Beile in der Slowakei. Prähistorische Bronzefunde IX.3. München: Beck.
- Novotná, M. 1980:*
Die Nadeln in der Slowakei. Prähistorische Bronzefunde XIII.6. München: Beck.
- Novotná, M. 1984:*
Halsringe und Diademe in der Slowakei. Prähistorische Bronzefunde XI.4. München: Beck.
- Ondráček, J. 1964:*
Protoúněticer Kultur in Mähren und das Problem ihrer Entstehung. Přehled výzkumů 9, 1–2.
- Ondráček, J. 1967:*
Moravská protoúnětická kultura. Slovenská archeológia 15.2, 389–446.
- Šebela, L. — Přichystal, A. 2014:*
Silicidové dýky na území České a Slovenské republiky. Předběžná studie. Studia Archaeologica Brunensia 19.1, 67–94.
- Stuchlík, S. 1993:*
V lesku zlatavého bronzu. Kulturní poměry doby bronzové. Ún tická kultura. In: Podborský, V. /Hrsg./: Pravěké dějiny Moravy. Vlastivěda moravská N.Ř. 3. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost.
- Vladár, J. 1974:*
Die Dolche in der Slowakei. Prähistorische Bronzefunde VI.3. München: Beck.
- Zápotocký, M. 2013:*
Silicidové dýky z mladšího eneolitu a starší doby bronzové v Čechách. Archeologické rozhledy 65, 3–55.

Ludwig Wamser

Mauenheim und Barga. Zwei Grabhügelfelder der Hallstatt- und Frühlatènezeit aus dem nördlichen Hegau

Mit Beiträgen von Wolfgang Löhlein, Corina Knipper, Marcus Stecher, Elisabeth Stephan und Joachim Wahl, zusammengestellt von Andrea Bräuning

Forschungen und Berichte zur Archäologie in Baden-Württemberg 2

Esslingen – Wiesbaden: Landesamt für Denkmalpflege im Regierungspräsidium Stuttgart 2016
Dr. Ludwig Reichert Verlag
500 strán, tvrdá väzba
ISBN 978-3-95490-216-3.

Recenzovala:

Lucia Benedíková

Archeologický ústav SAV
Akademická 2
SK-949 21 Nitra
lucia.benedikova@gmail.com

Monografia predstavuje čiastočne upravený a o nové autor-ské texty doplnený rukopis pôvodnej dizertačnej práce Ludwiga Wamsera, ukončenej v roku 1972 na Univerzite vo Freiburgu. Popud na napísanie dizertácie dal Wamserov učiteľ Edward Sangmeister, ktorému je celá kniha aj venovaná (pri príležitosti jeho nedožitého 100. narodenia, 1916–2016). Vplyv E. Sangmeistera a jeho žiakov na štúdium a interpretáciu (najmä sociálnej štruktúry halštatskej spoločnosti) staršej doby železnej v juhozápadnom Nemecku sa zdôrazňuje tak v záveroch pôvodného rukopisu, ako aj v doplňujúcom archeologickom texte Wolfganga Löhleina.

Témou knihy je halštatské pohrebisko na lokalite Immendingen-Mauenheim (Kr. Tuttlingen) v polohe „Untere Lehr“ s 23 mohylami, zakrývajúcimi 84 hrobov (str. 497; sumárny počet mohýl hrobov je takto uvedený len v záverečnom zhrnutí; v pozn. 391 na str. 98 sa uvádza 97 pohrobov, z čoho je 26 primárnych hrobov pod mohylami, 10 následných žiarových a 50 následných kostrových hrobov pod mohylami a 10 plochých hrobov s 11 pochovanými medzi mohylami; pozri *nížšie*), ako aj pohrebisko s 5 mohylami (vzťah šiestej mohyly F k ostatným piatim je nejasný), zakrývajúcimi 11 hrobov, na lokalite Engen-Barga (Kr. Konstanz) v polohe „Zimmerholz“. Obidve náleziská sa nachádzajú v oblasti severného Hegau niekoľko kilometrov južne od Dunaja medzi Alpami a Čiernym lesom a sú od seba vzdialené asi 700 m. Dve susediace skupiny mohylových hrobov z doby halštatskej v Mauenheime a Barga sa skúmali vo viacerých sezónach medzi rokmi 1957 a 1970/1971 (na str. 7 a 14 sa uvádza výskum v roku 1970, na str. 159 a pod tabuľkou 58 aj sezóna 1971, resp. 1970/1971). Záchrané výskumy, vyvolané zemnými úpravami obecných pozemkov a neskôr stavbou autostrády iniciovali a viedli Prof. Dr. Edward Sangmeister a Dr. Rolf Dehn. 12 mohýl z nekropoly v Mauenheime, odkrytých v roku 1957/1958, publikoval Jörg Aufdermauer v roku 1963 (*Aufdermauer 1963*). V dizertácii L. Wamser predložil nálezy z výskumných sezón 1967–1969 v Mauenheime a výskumy z roku 1969 a 1970/1971 v Barga. Pohrebisko v Barga bolo doskúmané v roku 1970/1971 samotným L. Wamserom, čím sa v južnom Nemecku vtedy prvýkrát naskytila príležitosť spracovať úplne preskúmané dve nekropoly z doby halštatskej až včasnej doby laténskej a zároveň riešiť ich vzájomný vzťah. Napriek kvalite spracovania však táto dizertácia nebola – prekvapivo – nikdy

vydaná tlačou. Vzhľadom na vedecký význam práce, jej citovanosť a využívanie aj v moderných dielach venujúcich sa danému obdobiu (pozri napr. *Kurz 1997; Pare 1992; Parzinger 1988; Stöllner 2002* a ď.) i obidvoch nekropol pre bádanie doby železnej sa o prípravu rukopisu do tlače, pri zohľadnení možnosti a využití moderných metód prírodných vied i archeológie, zasadila Andrea Bräuning z archeologického pamiatkového úradu vo Freiburgu (celý tím zainteresovaný na príprave knihy do tlače menuje *Vorwort*; str. 7, 8). Rukopis v rokoch 2014–2015 prepracoval a o kapitole o sociálnych a ekonomických aspektoch halštatských hrobov na lokalite Mauenheim doplnil Wolfgang Löhlein. Prírodovedné analýzy spracovali Corina Knipper, Michael Maus, Marcus Stecher, Joachim Wahl a Elisabeth Stephan.

Monografia je rozdelená na archeologickú a prírodovednú časť, každá so samostatnou bibliografiou a citovanim obrazových príloh.

V archeologickej časti predstavujú pôvodný rukopis kapitoly I–VI a katalóg. Z pôvodného rukopisu bola snaha ponechať čo možno najviac, aj keď sa nedalo vždy stotožniť s niektorými chronologickými či interpretačnými závermi, keďže oproti stavu zo 70. rokov minulého storočia došlo napr. k zjemeniu chronológie materiálov z Heuneburgu, na ktorú sa L. Wamser pôvodne odvolával, k novým nálezom halštatských nekropol či ojedinelých honosných hrobov (napr. aj v knihe zmienený bohatý ženský hrob v Bettelbühli neďaleko Heuneburgu; str. 315, pozn. 100, v príspevku W. Löhleina), objavila sa, samozrejme, nová literatúra k pohrebnému rítu, k sociálnej štruktúre halštatských spoločností a pod. (pozri nižšie).

Napriek tomu, že sa konštatujú úpravy pôvodného rukopisu hneď v úvode a z textu jednotlivých kapitol, najmä tých venujúcich sa chronológii a sociálnym a ekonomickým aspektom (kapitoly IV–VI), je z citovanej literatúry v niektorých poznámkach zjavné, že ide o novšie tvrdenia oproti stavu z roku 1972, mne osobne chýba azda jasnejšie odlišenie textu, ktorý do pôvodného rukopisu nepatrí, čo by čitateľovi výrazne zjednodušilo i pátranie po prípadne potrebnej aktuálnejšej literatúre k nastoleným témam.

Okrem ojedinelých poznámok „vtelených“ do pôvodného rukopisu z aktuálneho stavu bádania, prirodzene, vychádza doplnková kapitola W. Löhleina, venovaná vybraným, v súčasnosti frekventovane tematizovaným hľadiskám, ktoré na interpretáciu ponúkla analýza mauenheimských a bargenských hrobov a ktoré môžu poslúžiť pri lepšom pochopení doby halštatskej v oblasti juhozápadného Nemecka. Na túto stať sa v pôvodnom texte tiež odkazuje veľmi nekonzekventne, takže čitateľ miestami až nakoniec zistí, že niektoré témy, podrobne riešené z pohľadu staršieho bádania v texte L. Wamsera, sa, tentokrát už aktualizované, v knihe objavujú znovu (napr. hroby s vozmi, kovové praslice/*Spinnrocken*, kostená rozpera/rozdelovač a ď.; príklady pozri nižšie). Hoci zoznam literatúry reflektujúcej aktuálny stav bádania čiastkových hľadísk pôvodnej Wamserovej práce ani tu nie je úplný (čo, koniec-koncov, ani nebolo cieľom zostavovateľského a autorského tímu, ako sa konštatuje na str. 303), ponúka výber aktuálnych prác, ktoré sa k riešeným témam dajú využiť a tie môžu následne slúžiť ako východisko pre ďalší výskum. Napriek tomu mi trochu prekáža nepomer tém, diskutovaných na jednej strane vo Wamserovom, na druhej strane v Löhleinovom príspevku, kde by bolo azda vítané ponúknuť aspoň formou poznámok pod čiarou (či už v pôvodnom alebo v novom texte) aktuálnu literatúru aj k ostatným študovaným aspektom pohrebného rítu, charakteristických kovových artefaktov a keramiky či sociálnej štruktúry a kontaktov súdobej spoločnosti.

Po úvodnej kapitole (*I Einleitung*; str. 13–15) nasledujú state venované pohrebným zvyklostiam v Mauenheime i v Bargene. V Mauenheime sa pohrebné zvyklosti sledovali z niekoľkých hľadísk (*II Mauenheim: Grabsitten*; str. 16–49).

Samostatne sa analyzovali primárne hroby a následné hroby v mohylách, i ploché hroby nachádzajúce sa medzi mohylami (k frekvencii výskytu jednotlivých foriem hrobov pozri obr. 18). Medzi primárnymi hrobmi prevažujú hroby žiarové (obr. 4, 5; uvádza sa 25 /str. 17/, alebo 26 /str. 98, pozn. 391/ primárnych hrobov), no hroby obidvoch rítov sa výstavou a spôsobom uloženia v zásade vzájomne neodlišujú. Pri týchto základných typoch hrobov sa sledoval spôsob uloženia, kombinácie výbavy vrátane prídavkov vo forme zvierat. Z hľadiska ďalších interpretácií je potrebné spomenúť napr. drevené konštrukcie hrobových komôr, výnimočne rozmernú komoru primárneho hrobu v mohyle R, ohradenie mohýl nízkymi drevenými vypletanými ohradkami, hroby s pridanými súčasťami konského postroja či súbormi nádob.

Z následných hrobov v pôvodných mohylách bola väčšina kostrových, čo súvisí s vývojom a zmenami pohrebného rítu v čase (48 alebo až 52? kostrových, 9 žiarových; na obr. 8 je 48 kostrových hrobov; iné počty uvádza pozn. 391 na str. 98; pozri vyššie). Opäť sa sledoval spôsob uloženia a kombinácie výbavy, kde v žiarových hrobch dominuje keramika (až na dve výnimky M, 5 a V, 2); v skupine kostrových hrobov sa rozlišujú dva základné typy – kostrové hroby s kovovými prídavkami a kostrové hroby bez nich (str. 26–28, 31–33; obr. 9; pozri aj kapitulu III). Poloha kovových prídavkov v hrobe odrážala ich používanie za života, to značí, že sa dal rekonštruovať kroj (bolo napríklad definovaných šesť variantov opaskov, rekonštruoval sa spôsob nosenia napr. hadovitých spón a pod.; str. 37–45).

Za zmienku stojí aj poloha následných hrobov v starších mohylách (obr. 10), kde najmä v mohylách M a N je nápadné radiálne usporiadanie následných hrobov okolo následných centrálnych hrobov s výnimočnou výstavou (str. 45, 46). Spomedzi nich vystupujú svojou veľkosťou i svojou výstavou do popredia dva – hrob 3 v mohyle M a hrob 3 v mohyle N (hroby s vozmi; výbava a spôsob uloženia opísané na str. 28–30), ktorých súčasť sa v ďalších kapitolách a príspevkoch často využívajú pri analýze i interpretácii.

V tejto kapitole sa prejavila diskrepancia i miestami chýbajúce prepojenie medzi pôvodným rukopisom a novými príspevkami v časti venovanej antropológii (podobné platí pre antropológický materiál z Bargenu), kde je v súčasnosti k dispozícii komplexná analýza väčšieho počtu individuí než na začiatku 70. rokov 20. stor. vrátane analýzy kostenných ľudských pozostatkov zo žiarových hrobov (porov. str. 33 versus str. 333–447). Na základe pôvodnej analýzy 18 ľudských skeletov sa podarilo definovať ženské a mužské kombinácie výbavy, aplikovateľné aj na ostatné, antropológicky neurčiteľné hrobové celky. Tento aspekt sa však interpretačne neriešil v novom archeologickom príspevku na základe nových antropológických skúmaní (k úskaliam takéhoto prístupu pozri príspevok W. Löhleina, str. 304, pozn. 22, ale napr. aj *Rebay 2006*, 191 nn.).

Dôležitým zistením na nekropole v Mauenheime bolo objavenie malých plochých hrobov v jamách, rozptýlených mimo mohýl v severnej časti pohrebiska (treba poznamenať, že hoci sa v knihe rozoberajú ploché žiarové hroby, v kategórii plochých hrobov sú aj dva kostrové hroby – a-1 a e-1, pričom pri hrobe e-1 sa uvažuje, že ide vlastne o hrob pod nerozpoznanou mohylou, alebo bol mohylový násyp mohýly S väčší a zakrýval aj tento hrob; str. 322 v Löhleinovom príspevku; k tomu aj str. 47, pozn. 114, str. 222, 224, 426, 431). V tom čase išlo o prvý prípad výskytu plochých hrobov v rámci mohylového pohrebiska v južnom Bádensku (bližšie sa tomuto fenoménu venuje vo svojom príspevku i W. Löhlein; pozri aj *Schumann 2018*, s ďalšou literatúrou).

Na nekropole v Bargene (*III Bargaen: Grabsitten*; str. 50–56) sa sledovali primárne hroby v mohylách, následné hroby v mohylách, spôsob nosenia a funkcia prídavkov. Celú nekropolu reprezentuje len päť mohýl (A–E; k mohyle F pozri vyššie), všetky s primárnymi hrobmi uloženými v komorách s drevenou konštrukciou; následné hroby sa

ukladali do rakiev, resp. podobných „lôžok“. Dôležitá pre chronologické závery je staršia halštatská sídlisková vrstva pod mohylami A a B. Vzájomný vzťah obidvoch nekropol a celkový plán preskúmaných mohýl a hrobov ukazujú obr. 1–3 a 10 (na obr. 3 chýba označenie mohyly F v Maueneime). Z prídavkov stojí za zmienku set jantárových kruhových záveskov a jedného jantárového závesku v tvare topánky z následného kostrového hrobu dieťaťa E, 3 (str. 169; obr. 38; tab. 45: 1–9), ktoré, pravdepodobne navlečené na organickom materiáli (palica, šnúrka), sa pripodobňujú k situácii z bohatého ženského hrobu v mohyle z lokality Wutach-Ewatingen, Kr. Waldshut, a rozoberá sa apotropajná a sexuálny význam symbolov v tvare nohy či topánky v eurázijských a afroázijských kultúrach.

Kapitoly IV a V ponúkajú chronologické vyhodnotenie obidvoch študovaných pohrebísk.

Pre chronologické závery o nekropole v Maueneime (*IV Maueneim: Chronologie*; str. 57–99) sú významné i stratigrafické pozorovania na lokalite. Mohyla najprv vždy zakrývala len jeden – primárny – pohreb, s ktorým je stotožniteľný aj jej vek. Celé pohrebisko sa nachádzalo na mieste staršieho sídliska z doby bronzovej (B C – H A1; medzičasom už publikované v roku 2007; str. 159, pozn. 568). Vzájomný chronologický vzťah sa riešil pre topograficky blízke mohylové násypy (obr. 14–16).

Chronologická analýza pohrebiska na základe nájdených artefaktov a pohrebného rítu nadviazala na staršiu publikáciu J. Aufdermauera, analyzujúcu 28 hrobov z 12 mohýl, preskúmaných v sezóne 1957/1958. L. Wamser predstavil 3 fázy pohrebiska v Maueneime s plynulým vývojom od H C do H D2 / H D3 (obr. 17 definuje príslušnosť jednotlivých hrobov v mohylách ku konkrétnym fázam; možno sa mohlo formálne zjednotiť číslovanie fáz, keďže na obrázku sú použité rímske číslice I, II, III, v texte však číslice arabské 1, 2, 3).

Samostatne sa potom posudzujú a analyzujú „hroby prvých dvoch fáz“ (*Gräber der beiden ersten Belegungsphasen*; HC–HD1; str. 68–87), v ktorých prevažoval žiarový rítus, hoci v H D1 už vznikali aj najstaršie primárne kostrové hroby; a „ostatné hroby“ (*Übrige Gräber*; str. 87–96; konkrétne následné kostrové hroby s kovovými prídavkami, následné žiarové hroby bez keramiky, ale so zvyškami kovových súčastí kroja, následné kostrové hroby s keramickými prídavkami, ale bez kovových prídavkov), kam sa však opäť dostali aj „hroby prvých dvoch fáz“ – dôvod takého rozdelenia kapitoly teda nie je zrejmy. Z chronologickej analýzy v každom prípade vyplýva, že pohrebisko sa používalo kontinuálne od H C do konca H D, pričom prechod od H C k H D, a zároveň prechod od žiarového ku kostrovému rítu sa odohral plynule. To ilustrujú hroby stupňa H D1, keď najstaršie následné žiarové hroby vystupovali súčasne s najstaršími kostrovými primárnymi hrobmi (str. 70, 71, 96). Fáza 2 v Maueneime sa paralelizuje s Kossackovým (práce z roku 1957 a 1959) stupňom H C2 (str. 87), napriek kritickému stanovisku k opodstatnenosti ním vyčlenenej materiálnej náplne stupňov H C1, H C2 a H D. Konštatuje sa jednak možnosť prežívania niektorých „H C2 - typov“ aj do stupňa H D (str. 86, 87), jednak sa uvádza možnosť nazerania na Kossackove kombinácie typov nie ako na predstaviteľov rôznych chronologických horizontov, ale ako na rozličnú výbavu rôznych skupín obyvateľstva (str. 84, pozn. 274; pri pozn. 274 by sa tiež žiadalo uviesť zdroj, ktorý sa zaoberal kritickým prehodnotením Kossackových názorov). Podobne, t. j. nie ako k chronologicky citlivým kombináciám prídavkov, ale ako k skupinám kroja, nápomocným pri definovaní sociálnej štruktúry, sa k chronologickému členeniu H. Parzingera (*Parzinger 1988*, 55 nn.) hrobov z kolektívnej mohyly v Magdalenenbergu stavia B. Teržan (1992, 73 nn.; ďalšiu literatúru k tejto téme uvádza Schumann 2015, 215, pozn. 1174). Možno spomenúť, že „spor“ o HC (HC2) zhrnula napríklad U. Broseder (2002, 17–41, s literatúrou).

Považujem za potrebné uviesť odlišné chronologické členenie materiálov a vývoja maueneimskej nekropoly, ktoré publikoval H. Parzinger (1988). Rozdelil materiály z Maueneimu do 4 fáz a paralelizoval ich s ním definovanými fázami v mohyle v Magdalenenbergu pri Villingene a v mohyle v Hohmichele, čiže s ďalšími reprezentatívnymi lokalitami v oblasti južného Bádenska-Württemberska (*Parzinger 1988*, 57; pozri aj 55–60; oporu v chronológii týchto lokalít a v chronológii Heuneburgu hľadá aj Wamser). Fáza 1 v Maueneime je podľa neho staršia ako najstaršie pohreby na dvoch ďalších spomínaných lokalitách a patrí do HC (*Parzinger 1988*, 57, tabeľa 2). Zároveň sa dá s jeho horizontom 5, t. j. so stupňom HD1a, synchronizovať jeho fáza 2 v Maueneime, fáza 2 v Hohmichele (žiarový hrob IX), Magdalenenberg Ia a fáza IVc v Heuneburgu (*Parzinger 1988*, 55–60, 83, tabeľa 2; na inom mieste sa uvádza korelácia medzi Hohmichele 3 a Mauenheimom 2; porov. *Parzinger 1988*, 57, 83 versus 59, tabeľa 2). Aj napriek istej nekonzekventnosti pre fázy 2–4 sa jednoznačne do stupňa H C kladie fáza 1, pre ktorú je charakteristická keramika v štýle Alb-Hegau, objavujúca sa ešte aj vo fáze 2 (podobne v Magdalenenbergu je keramika Alb-Hegau prítomná vo fáze Ia, ale vo fáze I už nie; rovnako je zachytená vo fáze IVc v Heuneburgu a vo fáze 2 v Hohmichele; *Parzinger 1988*, 83). L. Wamser zaraďuje keramiku tohto typu v Maueneime do svojich fáz 1 a 2, a podrobne analyzuje jednotlivé varianty foriem a výzdoby, zastúpené na pohrebisku (kapitola III, str. 68–74; aktuálnu literatúru k chronológii tohto typu keramiky uvádza Stegmaier 2015, 119–129). Kombinácie keramických prídavkov vo všetkých typoch hrobov z celého priebehu trvania pohrebiska ukazuje obr. 19. Kovové prídavky v prvej fáze pohrebiska takmer chýbajú, keďže ide výlučne o žiarové hroby a z niekoľkých ojedinelých spálených kovových prídavkov fázy 2 je zrejme, že osobná kovová výbava zomrelých sa spaľovala spolu s nimi na hranici. To je dôvodom, prečo v Maueneime pochádza väčšina kovových prídavkov z kostrových hrobov.

Riešenie chronologických otázok nekropoly v Bargene (*V Bargaen: Chronologie, Kulturverbindungen und der Versuch ihrer Deutung*; str. 100–121) naráža na fakt, že štyri z celkovo piatich mohýl na pohrebisku boli vykradnuté už v praveku. Ďalším problémom sú porovnateľné analógie – nedajú sa hľadať v oblasti juhozápadného Nemecka, ale väčšinou v strednom Porýní a v povodí Marne, vo východnom Francúzsku a v južnom Prialpí. Zaradenie do juhozápadonemeckého chronologického systému sa tak javí ako problematické.

Najstaršie pohreby zakrývajú mohyly A a B, pričom mohyla B mohla byť navrhšená (vzhľadom na stratografiu so sídliskovou vrstvou) najskoršie v období Heuneburg II (t. j. Parzingerov horizont 7c, čo zodpovedá stupňu H D2). Pohrebisko sa používalo nepretržite do LT A.

Z artefaktov sú pre ďalšie úvahy a závery o postavení a kontaktoch spoločnosti pochovávajúcej v Bargene dôležité napr. prelamané laténske zápony z primárnych hrobov, železné opaskové zápony s ozdobným kovovým plechom, dvojbubienkové plechové bronzové spony, terčovité spony so zakrytou spínacou konštrukciou, ktoré sa dávajú do súvislosti s honosným terčovitým šperkom, napr. z lokalít Saint-Sulpice a Gersheim-Reinheim, spony s vtáčou pátkou, bubienkové spony, jantárový závesok v tvare nohy, rozpera/rozdelovač z parohoviny (podrobnejšie pozri príspevok W. Löhleina) a Ď.

Cenné sú závery o importoch kultúry Golasecca a italských importoch cez územie kultúry Golasecca na sever, no práve tu by sa napríklad žiadala doplniť nová literatúra k téme. Na druhej strane sa aktuálna literatúra uvádza k obsiahlejšie riešenému problému keltskej migrácie a konfliktov v Hornej Itálii v poslednej tretine 5. stor. a začiatkom 4. stor. pred n. l. s jej archeologickými prejavmi (str. 117 nn.).

Bargenská nekropola mala, z hľadiska prítomnosti cudzích artefaktov z prostredia južného Švajčiarska a Hornej Itálie a absencie predmetov z najbližšieho susedstva (susediacia oblasť Švajčiarska), špecifický charakter, zrejme súvisiaci s podielom tu pochovanej komunity na transalpskom obchode (na rozdiel od maueneimskej komunity,

ktorá – s výnimkou ojedinelého južného importu v podobe bronzovej praslice z mohyly R – zotrvala na „vnútrohalštatských“ kontaktoch; str. 114–116; pozri aj príspevok W. Löhleina). Podľa všetkého nešlo priamo o obchodníkov, skôr o príslušníkov osady – akési „obslužnej stanice“, poskytujúcej predávajúcim a kupujúcim ubytovanie, základné služby na ceste, azda spojené aj s výberom mýtnych poplatkov. V rôznych dejinných obdobiach a v rôznych kultúrnych prostrediach sú doložené aj iné spoločenstvá profitujúce zo svojej polohy na obchodných trasách (pozri napr. *Salač 2006*, 33–58; k obchodu ako dôvodu osídlenia labskej úžiny v praveku *Salač 2009*, 637–665; *2018*, 93–103, všetky s literatúrou).

Vzťahy pochovaných v Bargene k „okruhu kniežacích hrobov“ v oblasti stredného Porýnia a údolia Marne boli natoľko významné, že mali za následok prebratú, archeologicky postrehnuteľnú tamojšiu koncepciu kombinácie súčastí kroja a výzbroje stupňa LT A (meče LT A, prelomované železné opaskové zápony stredorýnskeho typu a železné krúžky ako časti závesu meča; str. 120; analogicky k dokladom preberania ženských garnitúr s kruhovým šperkom zo západokeltskeho sveta do strednej Európy v staršej dobe laténskej napr. *Bujna 2005*, 156; *2012*, 95–108; *Furman — Brezňanová 2014*, 64; všetky s literatúrou).

Posledná kapitola (odhliadnuc od katalógu) pôvodného rukopisu (*VI Mauernheim und Bargen: Soziale und Ökonomische Aspekte*; str. 122–146, Tabelle 1 na str. 148–157) sa venuje vzťahu mauernheimskej a bargenskej nekropoly a rozdielom v spoločenskom postavení pochovaných, aj ich zmenám v čase na základe pohrebného rítu a skladby prídavkov. Ide o kapitolu sumarizujúcu poznatky z predchádzajúcich statí, no podľa môjho názoru sa mohlo byť trochu „ubraf“ v predchádzajúcich analytických pasážach, kde sa prezentujú i čiastkové závery, alebo sa mohli zosťučniť výpovede prezentované v kapitole VI, keďže miestami sa čitateľ stráca v opakujúcich sa a opäť veľmi obsérne podaných informáciách, z ktorých časť sa navyše ešte raz a inak rieši v doplnenej kapitole W. Löhleina. Konkrétne sa autor znovu venuje rozsahu, chronológii, postupnému a plynulému vývoju a zmenám pohrebného rítu, plochým žiarovým hrobom. Precizuje sa však chronológia prvých dvoch fáz pohrebiska v Mauernheime medzi roky 660/650 pred n. l. až 450 pred n. l. (počíta sa odhadom asi so 130 pochovanými jedincami, pričom sa zdôrazňuje nápadne malý počet zachytených detských pohrebov); v záverečnej fáze sa chronológia mauernheimskej nekropoly čiastočne kryje so začiatkom pochovávaní v Bargene. Prvé dve fázy pohrebiska (primárne žiarové a kostrové hroby, následné hroby pod mohylami s prevažujúcimi keramickými prídavkami, ploché žiarové hroby) v Mauernheime reprezentujú jeho najväčšiu časť a v relatívnom ponímaní sa tak kryjú so stupňami H C2 – pokročilým H D1 (str. 122; začiatok stupňa H C2 kladú v západohalštatskom okruhu okolo r. 680/670 pred n. l. napr. *Gabrovec — Teržan et al. 2008/2010*, obr. 42; začiatok pochovávaní v Mauernheime v stupni H C, v období predchádzajúcom jeho horizontu 5, teda aj fáze Magdaleneneberg Ia, čo zodpovedá začiatku stupňa H D1, uvádza aj *Parzinger 1988*, 83, tabela 2). Ostatné formy pochovávaní (následné kostrové i žiarové hroby pod mohylami) sa objavujú už v staršom H D1 a trvajú do H D3.

Miestami sa v tejto kapitole tiež azda trochu nadbytočne rozoberajú čisto hypotetické súvislosti, napr. (nedokázateľná) možnosť, že centrálny hrob 1 v mohyle N pôvodne obsahoval kovové nádoby (str. 136 n.; tu dokonca aj s uvedením novej literatúry k bronzovým nádobám v poznámke, hoci iné aspekty, ku ktorým by sa aktuálny stav bádania aspoň naznačiť žiadal, sa bližšie nerozoberajú) i meč (str. 137, 138), či (opäť nedokázateľná) možnosť prítomnosti meča v niektorých ďalších mauernheimských hrobch (str. 137 n.).

L. Wamser interpretuje pohrebisko v Mauernheime ako miesto pochovávaní viacerých malých dvorcov/osád a ne-

vidí tu štruktúru jedného úzkeho spoločenstva. Isté členenie spoločnosti (kmeňové rozdelenie?) zrejme odráža aj rozmiestnenie veľkých mohýl A, B IV, M, a N (obr. 10).

Autor sa zaoberá aj vzťahom veľkosti mohyly, hrovej komory a artefaktov symbolizujúcich status pochovaného (napr. ošípaná, pes, súčasti konského postroja, kompletne súbory nádob, voz; 124–135; obr. 20–22; na obr. 20 a 22, žiaľ, nie sú čísla hrobov, čo sťažuje čítanie diagramov; o význame psa v spoločnosti doby halštatskej aktuálnejšie napr. *Kmeťová 2006*, 7–45), existenciou skupiny špecializovaných remeselníkov a chovateľov, produkciou železa a polohou nekropoly na významnom ložisku železnej rudy (k výrobe železa sa uvádza aj aktuálna literatúra v poznámkach pod čiarou). Okrem dvoch následných hrobov na voze (M, 3 – ženský hrob zo stupňa H D1 / H D2, a N, 3 – mužský hrob zo stupňa H D1) existuje predpoklad o pôvodnom voze aj v primárnom hrobe R, 1, a to jednak vzhľadom na veľkosť hrovej komory a zvyšky exkluzívnej výbavy vo forme bronzovej praslice s kosteným obložením (pozri aj príspevok W. Löhleina, na ktorý však nie je odvolávka v pôvodnom texte), jednak na fakt, že hrob bol zničený (podobne sa na základe prítomnosti súčastí jarma? uvažuje o primárnom hrobe N, 1). V hrobe N, 3 výnimočné postavenie jedinca v spoločnosti potvrdzuje aj pridaný železný meč, drevený fragment azda štítu; v hrobch M, 3 aj N, 3 ešte súčasti konského postroja a zvyšky ošípanej. Inú kategóriu jedincov s významným postavením v spoločnosti (i keď nie tak významným, ako mali jedinci z hrobov M, 3 a N, 3) ilustrujú následné kostrové hroby E, 1 a E, 2, vybavené železným hrotom kopije. Pre výnimočnejšie artefakty prezentuje L. Wamser podrobnú analýzu ich sociálneho významu, pričom sa miestami v poznámkach, resp. v texte odkazuje na aktualizáciu stavu poznania v príspevku W. Löhleina.

Napriek zastúpeným atribútom statusu nemožno zo sociálneho a ekonomického hľadiska ani najlepšie vybavenú vrstvu pochovaných v Mauernheime charakterizovať ako príslušníkov najvyššie postavené vrstvy halštatskej spoločnosti. Ani najbohatšie vybavené hroby v Mauernheime (hroby s prídavkami voza) sa nedajú pripodobniť „kniežacím hrobom“ s vozmi, honosným zlatým šperkom, zbraňami a bronzovými nádobami (k reprezentácii elit, statusu a prestíže v západohalštatskej kultúre pozri aktuálne napr. *Schumann 2015*; *Schumann — van der Vaart-Verschoof / eds. / 2017*).

Pozoruhodný je aj fakt, že v Mauernheime patrili všetky následné pohreby vyššej vrstvy vrátane hrobov so zbraňami len do staršieho úseku neskorej doby halštatskej, hoci pohrebisko sa používalo až do H D3. Vysvetlením tohto javu by mohlo byť neďaleké pohrebisko v Bargene, kde sa pochovávalo od H D2 alebo H D3 do LT A, čiže v čase, keď sa mohyly v južnom Bádensku-Württembersku navrhovali ako viditeľné pamätníky „kniežacích vrstiev“. Autor uvažuje aj o tom, kto boli a aký vzťah mali príslušníci vyššej vrstvy z Bargenu k mauernheimskej populácii, ktorá svoj nárok na územie a zrejme aj príslušnosť k predkom demonštrovala využívaním už existujúcich mohylových násypov na zahľbovanie ďalších hrobov. Podobné prípady využívanie starších mohylových násypov aj s interpretáciami tohto javu (ale aj iných príbuzných elementov – depoty, svätyne a pod.), súvisiace s nárokom na krajinu, manažmentom krajiny či pamäťou spoločenstva sú známe z rôznych oblastí (nielen – časovo i priestorovo) halštatskeho sveta (k tejto téme existuje rozsiahla literatúra; pozri napr. *Bourgeois 2013*; *Fernández-Götz 2016*, 165–178; *Hansen — Neumann — Vachta 2016*, 211–236; *Potrebica 2004*, 115–128). V nasledujúcom čase sa však príslušníci vyšších vrstiev azda chceli symbolicky oddeliť od predchádzajúcich obyvateľov krajiny (azda išlo o inú, „cudzíu“, skupinu obyvateľstva; uvádza sa podobný prípad k Bargenu – mohyly na zvyškoch staršieho osídlenia vonkajšieho sídliska k Heuneburgu na pohrebisku Gießübel-Talhaus; k tejto lokalite napr. aj *Fernández-Götz — Arnold 2017*, 183–199).

Opúšťanie sídlisk v H D2 / H D3 a zároveň zakladanie nových v tomto čase zrejme súvisí so zmenami, ktoré sa odohrávali v danom období (vtedy sa napr. prejavuje aj mierny úpadok Heuneburgu a postupne sa dostávajú do popredia nové centrá v severnom Württembersku, západnom Švajčiarsku, východnom Francúzsku a na strednom Porýni a zakladajú sa nové sídliská v juhozápadnom Nemecku). Na zmenách sa mohli okrem vonkajších podieľať aj vnútorné faktory, napr. vyčerpanie dovtedy dostupných ložísk železných rúd. S tým by zas súviselo objavenie sa nových stredorýnskych „železných pánov“ i tamojší nový „okruh kniežacích hrobov“ na začiatku LT A, s ktorými sa kontaktovali a na ich transalpskom obchode sa podieľali pochovaní na bargenskej nekropole (str. 145).

Katalóg (*Katalog*; str. 159–229) z pôvodnej práce je štandardne spracovaný so zodpovedajúcou obrazovou prílohou, prezentujúcou pôdorysy a profily mohýl a jednotlivých hrobov s rozložením hnutelných artefaktov. Materiál z hrobových celkov je vyobrazený na tabuľkách 1–45; na tabuľkách 46 a 47 (opisy na str. 228, 229 v katalógu) sú aj sídliskové nálezy z obidvoch lokalít. Vybrané reprezentatívne nálezy z nekropol sú prezentované na farebných tabuľkách 48–52, rovnako je vo farbe vybraná fotografická výskumná dokumentácia (terénne zábery; tab. 53–58).

Treba poznamenať, že katalóg obsahuje len hrobové nálezy a sídliskové nálezy vykopané v rokoch 1967–1970/1971 na obidvoch lokalitách. V texte sa neopisujú mohyly B, C, D, E (hrob 1), F, G, H, J, K, L, O, P z Mauenheimu, keďže tieto boli publikované v roku 1963 J. Aufdermauerom (pozri vyššie). Sídliskové nálezy spod halštatských mohýl v Mauenheime sa len stručne spomínajú, pretože už boli tiež publikované (str. 159, pozn. 568). Appendixom k pôvodnému rukopisu je príspevok o pôvode jantárových predmetov z pohrebísk (C. W. Beck — C. Kuhnbach — J. Ives; *Anhang I: Zur Herkunft der Bernsteinfunde Bergen, Gräber E, 2 und E, 3 sowie Mauenheim, Grab A, 9*; str. 230–231), ktorý určil pôvod menovaných nálezov v severnej Európe. V texte katalógu sú použité určenia tkanín H.-J. Hundta, organických zvyškov R. Giovanoliho a H. Kühna a antropologické určenia M. Stechera (pozri aj jeho *samoostatný príspevok v prírodovednej časti*).

V katalógu a v tabuľkách sa ojedinele vyskytnú chybné popisy, resp. chybné odkazy na obrazové prílohy (napr. na obr. 38 sa v texte k hrobu 3 na str. 169 odkazuje ako na obr. 37; na tabuľke 15 je obrázok 14b chybné označený ako 142), ojedinele sa nesprávne odkazy objavujú aj v ostatnom texte, rovnako ako sú na niekoľkých miestach poznámky pod čiarou zalomené na strane nasledujúcej po odkaze na ne v texte (napr. pozn. 401 „ušla“ zo str. 101 na str. 102).

Problematickejšie je však čítanie máp rozšírenia a zoznamov lokalít s chronologicky a typologicky citlivými, v texte analyzovanými predmetmi zo západnej Európy (*Karten 1–7*; str. 239–242; k tomu prislúchajúce zoznamy nálezov a náležísk – *Fundlisten 1–12*; str. 232–238; stav k roku 1972). Čísla v niektorých zoznamoch lokalít totiž nezodpovedajú číslovaniu na mapách s rovnakým označením, ako majú konkrétne zoznamy (otázkou, samozrejme, je, či to bol vôbec úmysel). Tak napr. poloha lokalít na mape č. 7 nekorešponduje so zoznamom lokalít č. 12 (obidve s rovnakým názvom *Durchbrochene Gürtelscheiben*...), kde to vyzerať tak, akoby bol v opačnom poradí usporiadaný a ešte aj o jedno číslo (?) posunutý zoznam (konkrétne č. 1 v zozname 12 má byť lokalita Engen-Bargen, ktorá je však na mape 7 označená číslom 13, ďalšie lokality podobné); opačne číslovaný je aj zoznam č. 3 (alebo zodpovedajúca mapa č. 2). V zozname 5 sa dvakrát objavuje č. 5, zároveň má takto len 8 číslovaných položiek, ktorých je však v skutočnosti 9, čo zodpovedá 9 vymapovaným lokalitám na mape č. 3. Na str. 55 sa mylne odkazuje na zoznam č. 11, pričom ide o zoznam č. 12 (*durchbrochene Gürtelscheiben*...). Z kontextu nie je úplne jasné (ani *Bildnachweis* na str. 332 neuvádza pôvod máp), či súčasťou pôvodného rukopisu boli len zoznamy lokalít, alebo aj mapy, alebo ide o pridanú

hodnotu tlačenej podoby. Ak aj boli mapy v pôvodnom rukopise a nevznikli až pri príprave monografie, je na škodu, že sa tento typ nezrovnalosti nezachytil v rámci redakčných úprav. Dôkladný čitateľ chybu síce odhalí, ale v budúcnosti sa môže stať, že budú znovu a znovu preberané nesprávne údaje a mapové podklady.

Na pôvodný rukopis nadväzuje príspevok *Wolfganga Löhleina (Spinnen, Weben, Schweine züchten : Soziale und Ökonomische Aspekte hallstattzeitlicher Grabfunde aus Mauenheim „Untere Lehr“*; str. 301–328), ktorý sa venuje vybraným aspektom sledovaným v Mauenheime cez optiku aktuálneho bádania.

Okrem odkazov zmieňovaných vyššie v texte je potrebné v tejto časti upozorniť aj na ďalšie témy, ktoré autor podrobnejšie skúma. W. Löhlein vyzdvihuje úlohu „Sangmeisterovej školy“ (z Univerzity vo Freiburgu) v štúdiu sociálnych štruktúr doby halštatskej, ktorej základ tvorí Sangmeisterova práca z roku 1964 (citovaná v poznámke 16 na str. 302). Mnohí jeho nasledovníci sa nevenovali „špičke“ či elitám halštatskej spoločnosti, ale práve rozmanitosti pohrebneho rítu a typickej praxi pochovávaní, reprezentovanej pohrebiskami v Mauenheime, Bargene, Reichenau či v Mühlackeri (nekropoly „typu Mauenheim a Mühlacker“; str. 303). Treba však dodať, že od vzniku rukopisu v roku 1972 sa počet jednak „normálnych“, jednak elitných hrobov doby halštatskej v tejto oblasti rozšíril a k tejto téme existuje a v súčasnosti vzniká mnoho ďalších prác (príklady citované vyššie).

Autor tematizuje aj výrobu textilu ako ženského spoločenského atribútu, použitie textilu v hroboch i balenie prídavkov do textilíí a sociálny význam tohto javu (pozri aj *van der Vaart-Verschoof — Schumann 2017, 9–27*, s ďalšou literatúrou), postavenie ženy v halštatskej spoločnosti (zaujímavým exkurzom *per analogiam* z vikinských včasnostredovekých reálií je rozbor postavenia manželky hrdina v epose Beowulf; str. 316–318) a venuje sa z tohto pohľadu i konkrétnym špecifickým artefaktom, napr. už Wamserom analyzovaným kovovým prasliciam či kosteným rozdeľovčom/rozperám ako súčasťami nástrojov na mobilné tkanie s praktickou a/alebo rituálnou funkciou (str. 304–313, 316–318). V jednej podkapitole sa zaoberá pohrebmi žien s prídavkami vo forme voza či súčastí voza (str. 313–316; na podklade vyššie spomínaných následných pohrebov v najväčších mohylách na pohrebisku M, 3 a N, 3). Venuje sa i faktu, že bohato vybavené hroby žien (vrátane hrobov žien na vozoch/so súčasťami voza) sú v staršej dobe halštatskej ojedinelé, ich počet významne narastá až v H D (uvádza sa tu aj nedávno objavený bohatý ženský hrob bez voza z Bettelbühlu z H D1; s literatúrou v pozn. 100 na str. 315). Zároveň sa autor nesúhlasne stavia k zaradovaniu ženských hrobov s kónským postrojom ako *pars pro toto* prídavkom voza k hrobom so súčasťami voza (téma C. Metzner-Nebelsick, citovaná v pozn. 94 na str. 314; k tomu, aj so vzťahom k východoalštatskej oblasti *Kmeťová 2014*, s literatúrou). Práve v súvislosti s hrobmi z Bettelbühlu však upozorňuje aj na fakt, že voz nie je nevyhnutnou podmienkou hrobu osoby s výnimočným postavením, a naopak, hroby s vozmi nepatria nevyhnutne len „najvyšším z najvyšších“.

Pri rozbere prídavkov zvierat v hroboch (str. 318–321) sa Löhlein odvoláva aj analýzy izotopov stroncia a kyslíka (pozri nižšie) z antropologických i archeozoologických zvyškov z Mauenheimu. Na rozdiel od situácie na kniežacom sídle v Heuneburgu, kde sa dokázal rozmanitý pôvod živočíšnych jedincov, pravdepodobne ako dôsledok privádzania zvierat na trhy z rôznych miest v okolí centra a zabíjania na mieste, boli zvieratá nájdené v Mauenheime lokálne.

Mauenheim „Untere Lehr“ sa vo svetle analýz – súhlasne so závermi „Sangmeisterovej školy“ a podobne ako mnohé iné nekropoly v regióne Hegau či Hochrhein – prezentuje ako normálny prípad (*Normalfall*) halštatského pohrebiska, súčasne existujúceho popri honosných hroboch elit včas-

nej doby železnej (str. 328), na ktorom pochovávala lokálna poľnohospodárska komunita. Tá sa síce podieľala na výmene v rámci halštatského kultúrneho priestoru, ale bez najvýraznejšej spoločenskej diferenciácie, prejavujúcej sa v pohrebnom rite vo forme honosných „kniežacích“ hrobov (str. 325). Na rozdiel od „kniežacích centier“ nesídlila komunita pochovávajúca v Maueneime v blízkosti transeurópskych dopravných ciest vo forme významných vodných tokov. Pre niektoré sídla elity sa zdá byť ďalším dôležitým momentom ich poloha na miestach prieniku rôznych typov krajiny (napr. ako Heuneburg či predpokladané centrum v blízkosti Magdalenenbergu). Tento moment sa doteraz v odbornej spisbe málo tematizoval, autor uvádza príkladovú literatúru (k tomu napr. aj *Salač 2002*, 20–46). Tieto sídla do istej miery korešpondujú s tzv. *Gateway-Communities in „dentritic networks“* a môžu byť ukazovateľmi hospodárstva založeného na transhumancii a mobilných pastvinách. Poukazuje sa na to, že teritória niektorých „kniežacích sídel“ boli malé, ale na druhej strane kontrolovali komunikačné koridory (v poznámke 172 na str. 325 sa nesprávne cituje publikácia *Hansen — Meyer /eds./ 2013 „Parallele Raumkonzepte“* – uvádza sa ako „Parallele Raumstrukturen“). Zaujímavá sa prezentuje aj podiel študovanej komunity na obchode, jej vzťah k centrálnym sídlam, výmena zdrojov (aj živých) a hospodárstvo s podielom transhumancie.

Po zozname literatúry k archeologickej časti monografie (str. 329–332) nasledujú prírodovedné state, ktorým dominuje rozsiahla a komplexná analýza kostrových pozostatkov z obidvoch pohrebísk (*Marcus Stecher — Joachim Wahl: Anthropologische Untersuchung der hallstattzeitlichen Skelettreste aus Mauenheim „Untere Lehr“ /Kr. Tuttingen/ und Bargaen „Zimmerholz“ /Kr. Konstanz/;* str. 333–447). Rozoberajú sa kostrové i spálené ľudské pozostatky (dohromady bolo z hrobov pod mohylami aj z plochých hrobov analyzovaných 33 individuí z kostrových a 25 zo žiarových hrobov v Maueneime; z Bargaenu boli k dispozícii len spálené kosti z jedného hrobu; str. 413, 414) z rôznych uhlov pohľadu vrátane sledovania patológií na zuboch i kostiach a stôp opotrebenia na kostiach pochovaných, interpretovaných ako pracovné stopy aktivít príslušníkov daného spoločenstva. Súčasťou antropologickej kapitoly je katalóg spálených i nespálených zvyškov (str. 416–433), analýza stredovekých kostrových pozostatkov, odhalených dodatočnou rádiokarbónovou analýzou v hrobe J, 2 (str. 434, 435) a tabele A1–A9 (str. 436–447), sumarizujúce stomatológiu, stomatologickú patológiu a chorobné a degeneratívne zmeny dlhých kostí.

Archeozoologická analýza osteologických zvyškov z Maueneimu (*Elisabeth Stephan: Tierreste aus den Gräbern der Nekropole Mauenheim „Untere Lehr“;* str. 448–460) ukázala dominanciu ošípanej (ojedinele kozy/ovce) ako potravínového prídavku do hrobu (str. 457, 459; tabeľa 6). V závere sa stručne odkazuje na iné archeozoologické zistenia pre dobu halštatskú v Bádensku-Württembersku a Bavorsku.

Analýza izotopov stroncia a kyslíka sa realizovala s cieľom rekonštruovať mobilitu a výživu pochovaných na nekropole v Maueneime (*Corina Knipper — Michael Maus: Isotopenanalysen zur Rekonstruktion von Mobilität und Ernährungsweise der Bestatteten der hallstattzeitlichen Nekropole von Mauenheim;* str. 461–486). Podľa výsledkov bola výživa populácie založená na rastlinnej i živočíšnej potravine s rôznymi preferenciami v konkrétnych skupinách jedincov. Časť pochovaných napr. vykazovala výraznejšiu konzumáciu mäsa a mliečnych produktov, medzi nimi aj pochovaní z hrobov M, 3 a N, 3, čo tiež svedčí o ich významnom spoločenskom postavení. Izotopovú stopu u skúmaných osteologických zvyškoch zanechali v strednej Európe bežné C₃-rastliny, ale na výžive mali malý podiel aj C₄-rastliny (proso). Izotopové analýzy priniesli aj potvrdenie dokázaných lokálnych a regionálnych väzieb maueneimskej populácie (lokality Baar, Magdalenenberg). Štyria (dva

muži a dve ženy) zo 17 skúmaných jedincov sa javia ako miestne cudzí.

Prírodovednú časť uzatvára bohatá bibliografia (487–496).

Knihu sumarizuje a uzatvára krátky súhrn v nemeckom jazyku (*Die Gräberfelder von Immendingen-Mauenheim „Untere Lehr“ und Engen-Bargaen „Zimmerholz“ : Zusammenfassender Überblick;* str. 497–500).

Významný prínos aktuálne publikovaného spracovania dvoch nekropol pre štúdium doby halštatskej (nielen) v juhozápadnom Nemecku preveril už čas, keďže pôvodnú prácu (napriek horšej dostupnosti spôsobenej jej nezverejnením) cítujú mnohé neskoršie pramene. Ani niet divu, pretože, ako vidno zo širokej škály nastolených otázok, už pôvodný rukopis L. Wamsera mal i naplnil zámer predstaviť na základe dvoch kompletne preskúmaných pohrebísk ucelený obraz halštatskej spoločnosti v juhozápadnom Nemecku od mladšieho úseku stupňa H C do LT A, zohľadňujúc vtedajší stav poznania. Zároveň riešil mnohé vtedy aktuálne, no dodnes stále diskutované okruhy bádania (stupeň H C, chronológia keramiky štýlu Alb-Hegau, hroby s vozmi, diaľkové kontakty, sociálna štruktúra halštatskej spoločnosti, zvieracie prídavky v hroboch a ď.).

Doplnená archeologická kapitola W. Löhleina i prírodovedné state určite dodali podnety do ďalšej diskusie o mnohých témach riešených v monografii a môžu slúžiť ako inšpirácia pre podobný viacvrstvový a interdisciplinárny výskum.¹

Literatúra

Aufdermauer, J. 1963:

Ein Grabhügelfeld der Hallstattzeit bei Mauenheim, Ldkrs. Donaueschingen. Badische Fundberichte. Sonderheft 3. Freiburg in Braisgau – Karlsruhe. Dostupné online: http://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/badische_fundberichte1963_sh3 [2018-08-22].

Bourgeois, Q. 2013:

Monuments on the Horizon. The Formation of the Barrow Landscape throughout the 3rd and 2nd Millenium BC. Leiden.

Brosseder, U. 2002:

Zur zeitlichen Gliederung des älterhallstattzeitlichen Fundstoffes in Nordostbayern. Bayerische Vorgeschichtsblätter 67, 17–41.

Bujna, J. 2005:

Kruhový šperk z laténskych ženských hrobov na Slovensku. Nitra.

Bujna, J. 2012:

Pohreby ženskej elity zo stupňa LT B1. In: Březinová, G. — Varsák, V. /ed./: Archeológia na prahu histórie. K životnému jubileu Karola Pietu. Archaeologica Slovaca Monographiae. Communicationes XIV. Nitra, 95–108.

Fernández-Götz, M. 2016:

The power of the past: Ancestral Cult and Collective Memory in the Central European Iron Age. In: Sírbu, V. — Jevtić, M. — Dmitrović, K. — Ljuština, M. /eds./: Funerary Practices during the Bronze and Iron Ages in Central and Southeast Europe. Proceedings of the 14th International Colloquium of Funerary Archaeology in Čačak, Serbia, 24th–27th September 2015. Beograd – Čačak, 165–178.

Fernández-Götz, M. — Arnold, B. 2017:

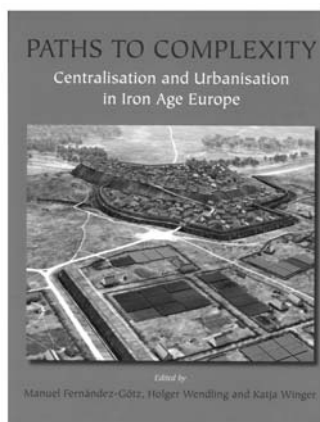
Elites before the Fürstensitze. Hallstatt C sumptuous graves between Main and Danube. In: Schumann, R. — van der Vaart-Verschoof, S. /eds./: 183–199.

¹ Recenzia vznikla v rámci grantových projektov VEGA 1/0399/18 a 1/0243/17.

- Furman, M. — Brežňanová, G. 2014:*
Výpovedná hodnota garnitúr ozdobných kruhov z včasno-laténskych hrobov z Mane k pôvodu ich nositeľiek. Študijné zvesti AÚ SAV 56, 55–68.
- Gabrovec, S. — Teržan, B. et al. 2008/2010:*
Stična II/2, Gomile starejše železne dobe/Grabhügel aus der älteren Eisenzeit. *Catalogi et Monographiae* 38. Ljubljana.
- Hansen, S. — Neumann, D. — Vachta, T. 2016:*
Raum, Gabe und Erinnerung. Einführung in den Tagungsband. In: Hansen, S. — Neumann, D. — Vachta, T. /Hrsg./: *Raum, Gabe und Erinnerung. Weihgaben und Heiligtümer in prähistorischen und antiken Gesellschaften*. Berlin, 211–236.
- Hansen, S. — Meyer, M. /eds./ 2013:*
Parallele Raumkonzepte. *Topoi: Berlin Studies of the Ancient World* 16. Boston.
- Kmeťová, P. 2006:*
Postavenie psa v spoločnosti doby halštatskej. *Medea* 10, 7–45.
- Kmeťová, P. 2014:*
Deponovanie koní na pohrebiskách z doby halštatskej v priestore Panónskej panvy. *Dissertationes Archaeologicae Bratislavenses* 2. Bratislava.
- Kurz, S. 1997:*
Bestattungsbrauch in der westlichen Hallstattkultur. *Tübinger Schriften zur ur- und frühgeschichtlichen Archäologie* 2. Münster – New York – München – Berlin.
- Pare, C. F. E. 1992:*
Wagons and Wagon-Graves of the Early Iron Age in Central Europe. *Oxford University Committee for Archaeology Monograph* No. 35. Oxford.
- Parzinger, H. 1988:*
Chronologie der Späthallstatt- und Frühlatènezeit. Studien zu Fundgruppen zwischen Mosel und Save. *Quellen und Forschungen zur prähistorischen und provinzialrömischen Archäologie* 4. Weinheim.
- Potrebica, H. 2004:*
Tumuli in the Hallstatt landscape: continuity and transformation. In: Šmejda, L. — Turek, J. /eds./: *Spatial analysis of funerary areas*. Plzeň, 115–128.
- Rebay, K. 2006:*
Das hallstattzeitliche Gräberfeld von Statzendorf, Niederösterreich. *Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie* 135. Bonn.
- Salač, V. 2002:*
Zentralorte und Fernkontakte. — Centrální místa a dálkové kontakty. In: Lang, A. — Salač, V. /Hrsg./: *Fernkontakte in der Eisenzeit. — Dálkové kontakty v době železné. Konference/Konferencia*. Liblice 2000. Praha, 20–46.
- Salač, V. 2006:*
O obchodu v pravěku a době laténské především. *Archeologické rozhledy* 58, 33–58.
- Salač, V. 2009:*
Podmokelská skupina. Překonáný koncept archeologie 20. století? *Archeologické rozhledy* 61, 637–665.
- Salač, V. 2018:*
Zum vorgeschichtlichen Verkehr an der Elbe zwischen Böhmen und Sachsen. *Raum- und Funktionskontinuität der Besiedlung des Elbdurchbruchs*. *Sächsische Heimatblätter* 2, 93–103.
- Schumann, R. 2015:*
Status und Prestige in der Hallstattkultur. Aspekte sozialer Distinktion in ältereisenzeitlichen Regionalgruppen zwischen Altmühl und Save. *Münchner Archäologische Forschungen* 3. Rahden/Westf.
- Schumann, R. 2018:*
Rezension über Ludwig Wamser, Mauenheim und Barga: Zwei Grabhügelfelder der Hallstatt- und Frühlatènezeit aus dem nördlichen Hegau. *Archaeologia Austriaca* 102.
- Schumann, R. — van der Vaart-Verschoof, S. /eds./ 2017:*
Connecting Elites and Regions. Leiden.
- Stegmaier, G. 2015:*
Keramik, Kunst und Identität: Regionale Verzierungsmuster der südwestdeutschen Alb-Hegau-Keramik als Zeichen der Kommunikation und Gemeinschaftsbildung. In: Karl, R. — Leskovar, J. /Hrsg./: *Interpretierte Eisenzeiten. Fallstudien, Methoden, Theorie. Tagungsbeiträge der 6. Linzer Gespräche zur interpretativen Eisenzeitarchäologie. Studien zur Kulturgeschichte von Oberösterreich* 42. Linz, 119–130.
- Stöllner, T. 2002:*
Die Hallstattzeit und der Beginn der Latènezeit im Inn-Salzach-Raum. *Auswertung. Archäologie in Salzburg* 3/1. Salzburg.
- Teržan, B. 1992:*
Bemerkungen zu H. Parzingers Chronologie der Späthallstatt- und Frühlatènezeit. *Prähistorische Zeitschrift* 67, 66–89.
- van der Vaart-Verschoof, S. — Schumann, R. 2017:*
Differentiation and globalization in Early Iron Age Europe. Reintegrating the early Hallstatt period (Ha C) into the debate. In: *Schumann, R. — van der Vaart-Verschoof, S. /eds./: 9–27.*

**Manuel Fernández-Götz — Holger Wendling —
Katja Winger /eds./**
**Path to complexity. Centralisation and Urbanisation
in Iron Age Europe**

Oxbow Books
Oxford – Philadelphia 2014
232 stran, 135 obr. s kresbami,
fotografiemi a plánky
ISBN 978-1-78297-724-7

Recenzoval:

Miloslav Chytráček

Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i.
Letenská 4, CZ 118 01 Praha 1
chytracek@arup.cas.cz

Pátrání po vzniku a vývoji prvních měst představuje jeden z hlavních úkolů archeologického a starověkého historického výzkumu, který probíhá od 19. století po současnost. Recenzovaná publikace obsahující řadu dílčích příspěvků různých autorů se zaměřuje na problematiku počátku urbanismu a je rozdělena do pěti sekcí. První se zabývá vstoupem urbanismu v Evropě mírného pásma, druhá sleduje města před oppidy a zkoumá centralizační proces ve starší době železné, třetí se zabývá oppidy, čtvrtá sekce pojednává vesnice i města v Evropě mladší doby železné a pátá se věnuje okrajovým oblastem někdejšího světa doby železné, územím Ibérie i Británie.

Úvodní příspěvek editorů diskutuje definici města a v oblasti severně od Alp stanovuje sled dynamických cyklů centralizace a decentralizace. První vlna centralizace přichází v tzv. knížecích sídlech 6. a 5. stol. př. Kr., následuje období decentralizace, které se z větší části shoduje s dobou označovanou jako „keltská migrace“. Nová fáze centralizace vedla k vývoji velkých neohrazených center a opevněných oppid 2. a 1. stol. př. Kr. Sledovaná sekvence fází centralizace a decentralizace je ve výrazném kontrastu k vývoji pozorovanému v široké oblasti středomořského světa, kde mnoho hlavních sídel ukazuje kontinuální vývoj od časné doby železné do římské doby a dokonce mnohdy až do současnosti.

V této první sekci jsou uvedena také pozorování J. Collise, který srovnává urbanizační proces ve Středomoří a v Evropě mírného pásma. Autor zde porovnává „městské státy“ i tzv. „kmenové státy“ a diskutuje jejich účast na vzniku a kvalitě měst v odlišných sociálních a politických systémech. Existuje samozřejmě rozdíl mezi urbánními sídly doby železné v Evropě mírného pásma a městskými aglomeracemi ve Středomoří. Klasická města Středomoří vznikala v časném 1. tisíciletí př. Kr. v konkurenčním prostředí ekonomické a politické moci, které vedlo k charakteristické hierarchii sídel. V Evropě mírného pásma vznikají kolem středu 1. tisíciletí př. Kr. urbánní sídla často velké rozlohy. Ve středomořské oblasti tehdy směřoval vývoj k malým politickým entitám, zatímco v Evropě na sever od Alp se objevovaly mnohem větší celky, projevoval se tak zde kontrast mezi městskými a kmenovými státy prezentovaný v tomto příspěvku.

Druhá sekce otevírá článkem M. Fernández-Götze problematiku Heuneburgu v jihozápadním Německu, jednoho z nejlépe prozkoumaných center moci, které se vyvíjelo severně od Alp v časovém úseku mezi 7. a 5. stol. př. Kr. Heuneburg na horním Dunaji ale vzkvétal již ve střední době

železná, 1000 let před tím než zde bylo zřízeno knížecí sídlo. Lokalita má dlouhou historii osídlení, Heuneburg je označován jako „první město na sever od Alp“, výsledky téměř nepřetržitě probíhajícího intenzivního výzkumu opevněného sídla a jeho zázemí přináší stále nové a vysoce překvapivé poznatky (Krausse — Fernández-Götz et al. 2016; Krausse — Ebinger-Rist et al. 2017; Krausse — Ebinger-Rist 2018). P.-Y. Milcent analyzuje dvě další proslulé lokality z pozdní doby halštatské a časné doby laténské ve střední a východní Galii, klade zde důraz na pestrost urbanizačního procesu a početnost různých tvarů sídelních struktur v této oblasti. Keltská oppida z mladší doby laténské bývají často interpretována jako nejstarší města v Evropě mírného pásma, je ale zřejmé, že některá z otevřených rovinných aglomerací 3. a 2. stol. př. Kr. byla také protourbánními sídlišti. Určité typy otevřených rovinných i opevněných výšinných sídel mají své předchůdce již ve starší době železné a dokonce i v pozdní době bronzové. Autor diskutuje status těchto sídel ze střední a východní Galie, která jsou starší než keltská oppida. Některá z nich mohou být pouze výsledkem koncentrace selských sídlišť nebo souvisí s vývojem aristokratických domů, ale jiná sídla, např. Bourges, mají nepochybně urbanizační rysy. Zkoumané lokality poukazují na rozdílné vlny a cesty experimentování během rané historie urbanizace. R. Golosetti diskutuje v této sekci roli míst paměti, význam kultu herouů a s tím související rituální kontinuitu, která hrála důležitou roli v urbanizačním procesu jižní Galie. Zdůrazňuje např. význam svatyně doby bronzové i pro další vývoj sídlišť v době železné.

Na začátku třetího tematického bloku prezentuje V. Sallač současný stav výzkumu zahrnující oppida na vyvýšených polohách, oppida v nížinách, produkční i distribuční centra a centra typu Němčice-Roseldorf. Formulují také model vztahů mezi rozličnými typy sídlišť a zabývá se vývojem urbanizačního cyklu doby laténské včetně objevení i zmizení oppid. A. Danielisová zkoumá ekonomickou strukturu pozdně laténských oppid ve střední Evropě, zaměřuje se na jejich sociální a ekonomický potenciál, řeší problematiku produkce potravy a sociální struktury ve vztahu k produkčním mechanismům. V následující přednášce D. Lukas pojednává historicky sémantický přístup termínu oppida. Sleduje historii výzkumu na Bibracte v Burgundsku a formulují archeologické pojmy v diskuzi k urbanizmu v mladší době železné.

Příkladem Bibracte využívá i S. Rieckhoff, která chápe roli architektury jako určitý nástroj umožňující odhalení identity elit. Se zdůrazněním důležitosti sociologie architektury hledá v Galii aktéry urbanizačního procesu ve 2./1. stol. př. Kr. Caroline von Nocolai zkoumá ukládku kovových artefaktů i lidských pozůstatků v souvislosti s hradišti doby železné. Při využití příkladů z kontinentální Evropy ukazuje, že tyto symbolické aktivity se neomezují jen na britskou dobu železnou.

Čtvrtá sekce začíná článkem V. Holzer o nových výzkumech vedených na největším laténském sídlišti v Rakousku – Roseldorfu. Příspěvek ukazuje rozličné artefakty i objekty a zaměřuje se na rituální a ekonomické aspekty této aglomerace doby železné. Autorka líčí strukturální a funkční charakteristiky eponymního neopevněného sídla typu Němčice-Roseldorf. V dalším příspěvku analyzuji H. Wendling a K. Winger dva velké areály uvnitř oppida Manching, tzv. „Centrální plochu“ a „Südumgehung“. Vymezením sakrálních sfér, odlišných funkčních zón i rozpoznáním příznaků rozkvětu a úpadku sídliště naznačují autoři nový přístup vedoucí k hlubšímu poznání historie této dobře známé lokality. T. Moor a C. Ponroy nově přešetřují fenomén otevřených sídelních aglomerací v pozdně laténské Galii a upozorňují na dosavadní tendence upřednostňování opevněných sídel, které pravděpodobně vyplývají z našeho nedostatečného stavu poznání sídelních struktur. Přínosný

je rovněž příspěvek M. Poux o „multipolárních městských modelech“ rozpoznávaných v kotlině Clermont-Ferrand v Auvergne. Zvláštní městský model se tu vyvinul kolem tří důležitých sídel ležících od sebe ve vzdálenosti 5–7 km. Oppida Corent, Gondole a Gergovia mohou být interpretována jako pozoruhodné shluky značného množství populace, které se soustředily ve velké silně urbanizované oblasti rozkládající se na ploše větší než 2500 ha. Následující dva články prezentují výsledky velkých mezinárodních výzkumných týmů. Jeden pracuje v jižní Francii a druhý na horním Rýnu v trojúhelníku mezi Německem, Francií a Švýcarskem. Projekt vedený I. Armitem ukazuje význam integrované geofyzikální a topografické prospekce při pochopení organizace prostoru a poznávání urbanizačních procesů v jižní Francii doby železné. Pozornost je zaměřena zvláště na dlouho žijící oppidum Le Castellau nebo oppidum Entremont. V následujícím příspěvku *mezinárodní výzkumný tým* identifikuje v prostoru horního Rýna různé sídlištní typy za použití *cluster* analýzy, rozlišuje centrální místa (Basel-Münsterhügel, Basel-Gasfabrik, Breisach-Münsterberg), místa středního významu a selské dvory. Sídlištními archeologickými modely se také zabývala S. Hornung, která zkoumala tábory G. J. Caesara na území Treverů a sledovala jejich vliv na pozdně laténskou společnost. Zvláštní pozornost věnuje oppidu Hunnenring nedaleko Otzenhausenu, překvapivý je nový objev pozdně republikánského vojenského tábora, který spojuje s římským dobýváním a s úpadkem tohoto sídla doby železné.

Svazek uzavírá poslední pátá sekce zaměřující se na území střední Iberie a Británie, tedy na oblasti, které nejsou obvykle začleněny do mezinárodní debaty o urbanizaci v době železné. J. Álvarez-Sanchis a G. R. Zapatero zvažují vztahy mezi osídlením, demografií, centralizací a urbanizací ve středním Španělsku doby železné. Analyzují zde vývoj komunit iberské Mesety směřující k větším a více komplexním strukturám společnosti. F. Burillo-Mozota prezentuje výsledky výzkumu důležitých keltoiberských oppida v Segedě. *Synoecismus*, který zaznamenávají starověké písemné prameny, zde potvrzují též archeologické nálezy. Sekce končí příspěvkem N. Sharples, který tu přináší nová data umožňující odlišný přístup a přehodnocení významu dosud známých hradišť v jižní Anglii. Některá z těchto center byla velkými a hustě osídlenými sídly kontrolujícími extenzivní zemědělské zázemí.

Publikace představuje pozoruhodný záznam diskuze sledující problematiku urbanizačních procesů doby železné ve střední a západní Evropě.

Literatura

Krausse, D. — Ebinger-Rist, N. 2018:

Das Geheimnis der Keltenfürstin. Der Sensationsfund von der Heuneburg. Stuttgart.

Krausse, D. et al. 2016:

Krausse, D. — Fernández-Götz, M. — Hansen, L. — Kretschmer, I.:

The Heuneburg and the Early Iron Age Princely Seats: First Towns North of the Alps. Budapest.

Krausse, D. et al. 2017:

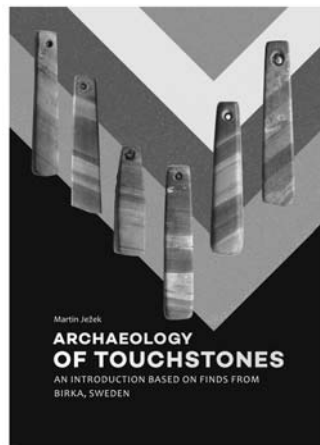
Krausse, D. — Ebinger-Rist, N. — Million, S. — Billamboz, A. — Wahl, J. — Stephan, E.:

The 'Keltenblock' project: discovery and excavation of a rich Hallstatt grave at the Heuneburg, Germany. *Antiquity* 91/355, 108–123.

Martin Ježek

Archaeology of touchstones

An introduction based on finds from Birka, Sweden

Sidestone Press
Leiden 2017
220 str.
ISBN 978-90-8880-517-9 (softcover)

Recenzoval:

Jan Kypta

Národní památkový ústav,
ÚOP středních Čech
Sabinova 5
CZ 130 11 Praha 3
kypta.jan@npu.cz

Cesta vedoucí ke vzniku této knihy započala v roce 2009, kdy na podnět Martina Ježka prozkoumal Jan Zavřel jeden hladce obroušený drobný kámen tmavého zbarvení – a určil jej coby nástroj ke zkoušení kvality kovů. Předmět, na němž se zachovaly škrty slitin drahých kovů, byl vyzdvížen z výplně suterénu domu zaniklého v první polovině 13. století při urbanistické proměně předpolí Starého Města pražského. Nečekaný „objev“ prubířského kamene oba jmenované natolik zaujal, že nejprve v rámci ČR cíleně pátrali po analogických výrobcích, dosud většinou stereotypně klasifikovaných jako brousky. Probírkou literatury i v nepublikovaných fondech zachytili během jednoho roku desítku dalších prubířských kamenů, které takto interpretovali na základě výsledků exaktních analýz otěrů nezelezných kovů.

V dalších letech se jejich pátrání rozeběhlo hlavně do zahraničí, přičemž M. Ježek v této logisticky náročné činnosti energicky pokračuje dodnes. Ovládl práci s elektronovým mikroskopem, spolupráce s přírodovědci se ovšem nezřekl. K psaní některých pasáží recenzované knihy vyběhl dva geology. Vedle Jana Zavřela, uvedeného v knize o Birce jako spoluautora exkurzu o petrografii prubířských kamenů, ještě Milana Holuba, který nad výsledky exaktních analýz otěrů kovů znovu prokázal, jak nápaditě dokáže (re)interpretovat doklady historické metalurgie.

Výzkum prubířských kamenů tažený M. Ježkem prošel dynamickým vývojem. Příznačné je, že výše uvedený pražský kámen, který náhodně sehrál roli prvotního stimulu, není v knize ani zmíněn. Pramenná základna se díky úsilí M. Ježka bezbřezě rozšířila. Prubířské kameny se mu podařilo identifikovat v nejrůznějších koutech Eurasie, ba i v Arktidě či Severní Americe. Právě objasnění geografického, a zvláště kvantitativního měřítka výskytu těchto nástrojů dodalo Ježkovým zjištěním punc skutečného a naprosto mimořádného objevu, který v mnoha ohledech nutí ke změně dosavadních způsobů archeologického uvažování.

Že lze prubířské kameny identifikovat, se mezi archeology vědělo už poměrně dávno. Nicméně dlouhodobě tradovaná a široce sdílená představa byla taková, že se jedná o předměty zhotovené výhradně ze sytě tmavé, nejčastěji šedočerné horniny (aby vynikly zkušební škrty). Tím došlo k úplnému zkomolení nálezového obrazu, což M. Ježek rychle pochopil. Drtivou většinu nástrojů ke zkoušení kovů totiž archeologové, a to napříč Evropou i specializacemi na jednotlivá období, obecně zahrnují mezi „brousky“. Po zkušenostech s prvními mikroskopickými analýzami ohlazených kamenů pátral takřkajíc na jisto. Hlavním vodítkem mu ale nebyla hornina, nýbrž celkový tvar, rozměry a způ-

sob opracování kamenů. V první řadě ho zaujaly „brousky“, které vlastně vůbec nejsou vhodné k ostření železného náčiní. Nejenže jsou mnohé z nich docela elegantní, ale také natolik subtilní, že jimi ani nebylo možné nabrousit nože.

Ježkovo podezření se zpravidla potvrdilo exaktními analýzami: zjištěním jak otěrů neželezných kovů, tak i absence stop broušení železných předmětů (mimořádně, řada prubířských kamenů byla dávnými uživateli dobře očištěna, aby byly připraveny k dalšímu použití). Nicméně k samotné druhové klasifikaci by někdy stačila jen pozornější prohlídka povrchu artefaktu pouhým okem; škrty mohou být poměrně výrazné. Je k nevíře, že celé zástupy archeologů tyto artefakty stereotypně považovaly za nástroje k broušení, a to včetně odborníků na „brousky“. Že ohlazené kameny nebývají poznamenány ostřením, si badatelé často vysvětlovali jako doklad zvyku, kterak pozůstali vkládali do hrobů ještě nepoužité výrobky. Už ale – jak M. Ježek podotýká s britkostí sobě vlastní – nedomýšleli, proč se v obrovském množství nacházejí nepoužité „brousky“ v sídlištních kontextech (především v raně středověkých severovýchodních lokalitách).

I kdyby kvůli ničemu jinému, tak už pro samotné odhalení kolektivního omylu je zapotřebí vysoce ocenit Ježkovu knihu (a řadu jeho předcházejících časopiseckých článků, většinou v angličtině). Byť není první, kdo zaregistroval a důkladně analyzoval záměrné škrty na zdánlivých brouscích, teprve on si plně uvědomil, že je na stopě pozoruhodného fenoménu. Jiné než Ježkovy publikace mikroskopických šetrných prubířských kamenů jsou nejen vyložené vzácné, ale i prostě širších otázek – a solitérní, totiž zaměřené na exempláře např. z jedné lokality, regionu či určitého období. Proto Ježkova kniha a jeho články působí doslova jako zjevení.

Obdivuhodný je autorův geografický a chronologický záběh. Během pár let analyzoval povrch stovek prubířských kamenů z desítek lokalit z různých koutů Evropy; z pravěku, protohistorie i raného středověku. Toto je ovšem jen zlomek pramenné základny předkládané knihy. Většinu zde uvedených (a často důležitých) exemplářů zná autor pouze prostřednictvím literatury. Dotyčné „brousky“ lze totiž poměrně bezpečně rozpoznat i na kresbách či fotografiích. O autorově intuici není třeba pochybovat, protože ji mnohokrát dokázal exaktně ověřit, a nakonec nezbyvá než mu důvěřovat, když řada muzeí nepovolila provedení chemických mikroanalýz předmětů, které v jejich sbírkách bez zájmu leží desítky let.

Poté co M. Ježek překročil první fázi svého vyhledávání prubířských kamenů, zahrnující rok či dva, kdy v rámci ČR vzal zavděk každým nově identifikovaným exemplářem, uznal za vhodné zabývat se jen určitými soubory. Dospěl k poznání, že kupř. ve Skandinávii je k dispozici nepřehledné množství archeologických nálezů prubířských kamenů. Vyhodnocení, byť třeba hodně výběrové, takového množství materiálu samozřejmě přesahuje možnosti jednotlivce. Proto se přednostně zaměřil na soubory z pohřebních kontextů. Lze je totiž snadněji interpretačně uchopit než sídlištní nálezy. Počty prubířských kamenů ztracených či zahozených jdou v mnoha regionech do (deseti)tisíců, přičemž kritické hodnocení jejich nálezového kontextu klade velké nároky na čas, pokud to je vůbec možné vzhledem k dnešnímu (mnohdy neuspokojivému) stavu publikací příslušných výzkumů, popř. metodě exkavace. Soubory z pohřebišť skýtají několik výhod: lokality jsou nezdědky komplexně publikovány, což – i vzhledem k výpovědní povaze pramenů jako takových – dovozuje konkrétnější formulovat závěry ohledně sociálního a chronologického kontextu. Tím je třeba dovysvětlit podtitul Ježkovy knihy, neboť avizovaný úvod do studia prubířských kamenů se zakládá hlavně na příkladech z pohřebišť.

Důvod, proč jsou v podtitulu zmíněny zrovna nálezy z pohřebišť vikinské Birky, je zřejmý. Představují nejpočetnější soubor, jaký M. Ježek zatím analyzoval. Autor ale

zdůrazňuje, že přes veškerou výjimečnost proslulé lokality jsou zdejší nálezy prubířských kamenů víceméně zástupné, což platí přinejmenším pro vikinský kulturní okruh a k němu přilehlé oblasti. Jedná se o 51 exemplářů ze 48 hrobů; kromě toho ze stejného pohřebišť pochází asi 100 neanalyzovaných kamenů podobného charakteru (a tisíce ze sídlištních vrstev). Téměř všechny tyto nesporné prubířské kameny byly v literatuře dosud považovány za brousky. Výjimku představuje jeden jediný exemplář, a to protože je vyroben z odlišného materiálu než ostatní, a sice z černošedé horniny (a jak zjistil M. Ježek, vymyká se i charakterem otěrů). Nicméně také ostatní jsou vizuálně nápadné – pruhovanou barevností horniny. Tím se dostáváme k souboru otázek, které se knihou vinou jako červená nit. Z nich hlavní je tato: Z jakých důvodů bývaly prubířské kameny vkládány do hrobů? Dále jsou samozřejmě nasnadě otázky ohledně periodizace tohoto zvyku a jeho sociálního kontextu. Právě atraktivní vizuální vzhled je podle autora jedním z klíčů k příslušným odpovědím. Ale nepředbíhejme, předložená argumentace je mnohem důmyslnější, přičemž rozhodně autorovy závěry stojí v přímém rozporu s tradičními výklady pohřební výbavy pravěkých a raně středověkých kultur. Jde vlastně o další Ježkovo odhalení jednoho velkého kolektivního omylu archeologů.

Jako jeden z důkazních prostředků slouží hroby tzv. řemeslníků, osob pohřbených často s bohatou výbavou včetně různého řemeslnického (nejčastěji kovodělného) náčiní. Je snadné se dovědět, proč autor na tyto hroby, jež se objevují už od eneolitu a víceméně kontinuálně pokračují do raného středověku, upřel pozornost. Součástí jejich výbavy je často „brousek“ (i ve více kusech), kromě toho pozůstali k nebožtíkovi přiložili třeba – v raném středověku – kupecké vážky či jemná závaží, ale i zbraně. „Brousek“ z jednoho takového hrobu (z raně středověké polské lokality) M. Ježek analyzoval. A dnes se rozumí samo sebou, že je to ve skutečnosti prubířský kámen. Otázkou je jeho interpretace v pohřebním obřadu. Podle tradičního pohledu badatelů zabývajících se daným obdobím by nebožtík měl být jakýmsi svobodným řemeslníkem (popř. kupcem) a současně bojovníkem. Což vychází z všeobecně sdílené představy, že v pohřební výbavě se přímo zračí sociální či profesní postavení jedince, které si podrží i na onom světě. Důvod, proč M. Ježek považuje takovýto interpretační náhled za vyložené závadné, zcela přirozeně vystupuje z jím podniknutého srovnávacího studia.

Zatímco badatelé, kteří podrobně rozvíjejí úvahy o pohřbených kupcích a řemeslnících a jejich sociálním postavení v dané kultuře, mají kvůli své specializaci klapky na očích, Ježkova perspektiva není ničím svázána. Proto je mu jasné, že se jedná o víceméně kontinuální jev, který evropské populace propojoval od eneolitu, než vyzněl s koncem raného středověku. Při vědomí této skutečnosti se jakékoli pokusy o konkretizování (*a priori* se předpokládá, že hlubšího) smyslu daného jevu v určitém období a v určité oblasti jeví jako jalové spekulace. Museli bychom mít jasnou navedeckou schopnost, abychom byli schopni domyslet jeho bližší souvislosti v jednotlivých kulturních okruzích. Že takové ani nemusely existovat, vypovídají čirým způsobem příklady bohatě vybavených hrobů z prvního tisíciletí našeho letopočtu v germánské a slovanské Evropě. Už vzhledem k samotné nesourodé povaze pohřební výbavy je iluzorní si představovat, že z kombinací předmětů, jako jsou prubířské kameny, kupecké vážky, kovářské náčiní či zbraně, vyvodíme cokoli bližšího o pohřbených. To, že někteří z nich patřili k elitě, vyplývá hlavně z přítomnosti obecně prestižních předmětů exkluzivního řemeslného provedení, a nikoli – jak autor upozorňuje – z přítomnosti pracovních nástrojů, včetně prubířského kamene, byť by na něm byly prováděny zkoušky na drahé kovy.

Autor na mnoha místech knihy oprávněně připomíná, že součástí pohřební výbavy mohly být předměty, které nebožtík nikdy nevládnul ani nepoužíval. Zkrátka řečeno: pozůstali mu je prostě dali do hrobu takřkajíc ze zvyku. Když

autor při argumentaci (často) používá obrat symbolický význam předmětů, chápe jej spíše ve smyslu setrvačnosti pohřebních zvyků, které si zachovávaly vnější formu, ale jejich obsah se mohl měnit od regionu k regionu i v průběhu doby – anebo se mohl zcela vyprázdnit. Zástupy badatelů, vůči nimž se M. Ježek vymezuje, naopak předpokládají vysokou míru racionality v pohřebních zvycích předkřesťanských společností. Věří totiž tomu, že jednání pozůstalých mělo hlubší smysl: vystrojení pohřbu prý důsledně kopírovalo sociální realitu. A aniž by si toho byli vědomi, sedají na lep marxismu s jeho postulátem společenských tříd, které prý neustále vykazují potřebu důsledného vizuálního sebeurčení, protože si vzájemně konkurují.

I poslední stíny pochybností při četbě autorových skeptických vývodů se rozplynou, když zavede argumentaci k proslulému bohatému hrobu z jihomoravského Mušova, v němž spočinuly ostatky lidí ze samého vrcholu germánských společností. Třebaže je také vybaven mj. kovářským náčiním (a prubířskými kameny), snad nikoho nenapadne si myslet, že pohřbení měli co do činění s kovářstvím. Když jsou ale v literatuře zcela běžně interpretovány hroby z doby bronzové, vybavené řemeslnickým náčiním, jakožto hroby řemeslníků požívajících díky své profesi vyššího společenského postavení, působí tyto závěry zdánlivě logicky. Ve skutečnosti se ale zakládají na pouhé víře v neomylnost selského rozumu archeologů, rozuměj v racionalitu jednání pradávných populací (pozůstalí racionálně vystrojili pohřeb, aby o identitě pohřbeného nebylo pochyb jak ve světě vezdejším, tak na onom). Mimochodem, prubířské kameny (ale např. i kupecká závaží) bývaly vkládány i do hrobů kojenců. A přitom nešlo o pohřby elity, abychom mohli – autor zdůrazňuje, že planě – spekulovat o nenaplněném (děděním) sociálním postavení, jak archeologové běžně činí v případě miniatur ostruh.

Poněkud důvtipnější, ale podle M. Ježka stejně scestné jsou snahy některých badatelů o výklad tzv. řemeslnických hrobů ve smyslu otisku tehdejší mytologie, popř. eschatologie. Dnes tento směr úvah rozvíjejí hlavně Norové, a sice nad „hroby kovářů“ z vikinské éry. Jak autor připomíná, prakticky stejným způsobem nacistická archeologie vykládala analogické hroby dávných Germánů – ve smyslu specifčnosti germánské mytologie, dané právě výlučným postavením bájných kovářů. Zatímco němečtí badatelé se těchto premis raději zřekli, norští, nezátížení temnou minulostí, s nimi dodnes operují, třebaže inspiraci (libovolně) hledají u tradičních kultur subsaharské Afriky. Ježkův výklad nacionálně založené norské archeology sotva potěší, protože relativně vysoké množství „řemeslnických“ hrobů vikinské éry klade do přímé souvislosti s periferností dané oblasti, v níž se udržely pradávne zvyklosti mnohem déle než v ostatních částech Evropy, podstatně dříve vystavených ataku křesťanství.

Přece jen ale M. Ježek dospěl ke zjištění, že určité prubířské kameny se svou formou vázaly k úzké elitní skupině. Většinou šlo o výrobky nadstandardní velikostně i kovovými aplikacemi. Zvláště zaujmou relativně velké exempláře z kurhanů skytských vladařů, často se zlatými objímkami a mnohačetnými otěry zlata, už před časem rozpoznány ruskými badateli. Podobně mimořádné jsou kameny z hrobů vládců z úsvitu raného středověku v Anglii. Další formálně výlučné kandidáty na prubířské kameny (ovšem standardně zahrnované mezi brousky) autor zachytil podle literatury ve výbavě několika pohřebišť nejvyšších sociálních vrstev starověkých civilizací Mezopotámie a Iránu. Tyto artefakty však teprve čekají na exaktní analýzy. Nejen kvůli tomu, že autorovým žádostem nevyhověli správci příslušných muzejních sbírek, ale někdy i proto, že dané artefakty jsou příliš velké, aby mohly být analyzovány v elektronovém mikroskopu s omezenou velikostí komory. Výlučnost těchto exemplářů, často opatřených nápaditými kovovými aplikacemi, vysvětluje i z prezentovaných ikonografických pramenů. Bývají zasunuty (vedle dýk) za opasky bájných bytostí na kamenných reliéfech z Asyrské říše.

V prostším provedení pak tyto kameny figurují jako atributy tzv. kamenných bab – enigmatických stylizovaných such z euroasijských stepí.

Kdo by chtěl autorovi oponovat, namítl by, že domnělé prubířské kameny jsou na uvedených skulpturách zobrazeny vedle dýk či nožů. Jenže by zároveň musel zavřít oči před skvostně upravenými (nespornými) prubířskými kameny, představujícími standardní součást výbavy nejbohatších skytských pohřbů. Otázku, jak konkrétně tyto exkluzivní předměty fungovaly v „živé“ kultuře (tj. předtím, než byly vloženy do hrobu vladaře), autor nastoluje, ale ponechává ji otevřenou. Zdůrazňuje, že se jednalo o předměty symbolického významu. A dodává, že jejich účel mohl být obdobný jako u pozdějších žezel. Tradice hrobů elity, vybavených mj. prubířskými kameny, sahá až k úsvitu doby bronzové. Počátek jejich chronologické řady zaujímají známé mohylové pohřby z lokality Maikop severně od Kavkazu. Zde objevené „podezřelé“ kameny dosud nebyly podrobeny zkoumání v elektronovém mikroskopu. Stěží je však můžeme považovat za pouhé brousky, byť by se případně ukázalo, že na jejich povrchu otěry nezelezných kovů zcela scházejí.

Jako se prubířské kameny staly (nikoli ale nezbytnou) součástí výbavy hrobů elity, v podobné míře je M. Ježek eviduje i v hrobech nikterak výjimečných. Přinejmenším v zemích, kde se v raném středověku rozprostíral vikinský kulturní okruh, představovaly tyto pomůcky běžnou složku hmotné kultury napříč (téměř) celou společností. Dokladem jsou nejen desetitisíce dosud nalezených exemplářů ze sídlištních situací, ale také soubory z pohřebišť – právě Birka je toho ukázkovým dokladem. I zde jsou v přibližně stejné míře přítomny v hrobech elity i v hrobech nikterak výjimečných.

Je-li Ježkova interpretace významu prubířských kamenů jakožto součástí pohřební výbavy v principu jednoduchá, totiž víceméně univerzální, protože máme co do činění s jevem dlouhého trvání, snaha o porozumění výpovědi dat získaných exaktními analýzami kovových otěrů je naopak značně intelektuálně náročná. Ovšem otevírá neustěšené perspektivy výzkumu dávné metalurgie. Rozumí se samo sebou, že tento směr výzkumu prubířských kamenů se neobejde bez důkladnějšího vhledu do kulturněhistorického kontextu. Už první získaná data však ukazují, že neměnná podstatná bude diskuse o geologické stavbě příslušných regionů. Ježkovy analýzy totiž vedly k poněkud překvapivému zjištění, že v některých kulturněhistorických kontextech mezi prubířskými kameny početně dominují exempláře, které sloužily primárně k ověřování kvality nezelezných kovů méně hodnotných, než bylo a je zlato či stříbro.

Data dostatečně početná, aby dovolila zaujmout obecnější závěry či hypotézy, M. Ježek už dokázal získat z raně středověkých lokalit polských, severoněmeckých a skandinávských, tj. z vikinského kulturního okruhu. V tomto prostředí se úhrn dosavadních nálezů prubířských kamenů – jak autor zdůrazňuje – vyjadřuje v řádech desetitisíců. A na tuto skutečnost nahlíží jako na jeden z příznaků tržních vztahů označovaných konvenčním pojmem *Gewichtsgeldwirtschaft*. Jinými slovy: jako bylo v této části raně středověké Evropy *ad hoc* odvažované (a průběžně sekané) stříbro univerzálním a v podstatě každodenním směnným prostředkem napříč společností, tak i prubířské kameny představovaly naprosto běžnou pomůcku. Leč k čemu vlastně sloužily?

V mnohem větší míře nežli otěry stříbra na nich M. Ježek zjistil otěry jiných kovů. Vůbec nejvíce olova, dále pak slitin mědi, cínu či zinku, vzácně i niklu. Autor tuto poměrně pestrou škálu vysvětluje – zjednodušeně řečeno – dvojnásobem. Jednak jako doklady snahy odhalit podvrhy stříbra: některé slitiny mohly nabývat stříbrité barvy. Což současně mohl být i záměr dávných hutníků či třeba šperkařů. Autor proto usuzuje, že mnohé z analyzovaných prubířských ka-

menů byly především používány ke zkouškám v průběhu výroby slitin podobajících se vzhledově ušlechtilým kovům. V tomto smyslu předkládá i hypotetické vysvětlení, proč na některých kamenech naprosto překvapivě zjistil otěry „čistého“ niklu, popř. slitin s vysokým podílem niklu. Nově tím nastoluje otázku ohledně původu tohoto kovu. Podle M. Holuba se jedná o doklady zkoušky sekundárního (víceméně nechtěného), leč prozatím záhadného produktu při tavně mědi.

Klíčový interpretační problém příčinných souvislostí enormního množství otěrů olova ale zůstává otevřen. M. Ježek zmiňuje olovené ingoty nalezené v norském emporiu Kaupang i jinde, přičemž naznačuje, že možné vysvětlení lze shledávat v importu olova (pro neželeznou metalurgii klíčového) odsud do Středomoří, a to z důvodu kolapsu předchozích směrů dodávek po pádu Římské říše. Pakliže bychom ale tyto pomůcky přiřkli šmahem řemeslníkům, nasnadě je nadsázka, že snad každý druhý Seveřan byl metalurg.

Z lekcí, které M. Ježek ušetřil mnohým archeologům, stojí za to zmínit ještě jednu. Týká se interpretace nejrůznějších a celkově dosti početných předmětů (mj. prubířských kamenů), které spočinuly na dně jezera v okolí ostrova, na němž se rozkládalo jedno ze dvou nejdůležitějších hradišť piastovského panství. Řeč je o Lednickém ostrově. Polští archeologové jsou přesvědčeni, že nálezy z jezerního dna v drtivé většině souvisejí s násilným zánikem hradiště, konkrétně s boji roku 1039, kdy prý mělo být zdejší sídlo dobýváno českým vojskem. V tomto smyslu interpretují početné raně středověké sekery, hroty šípů a kopí nalezené při výzkumu jezerního dna. Jak ale M. Ježek upozorňuje, jejich prvoplánová interpretace účelově přehlíží celkové spektrum nálezů, zahrnující mj. radlice pluhů či několik seker datovatelných nejdříve do 13. století. A co je podstatné, polští archeologové dané jezerní nálezy interpretují, aniž by předtím realizovali širší srovnávací studium. M. Ježek shromáždil řadu analogických souborů ze širšího období a území od jižní Skandinávie, přes severní Polsko po východní Pobaltí. V této perspektivě se spektrum nálezů ze dna jezera kolem piastovského hradiště jeví jako učebnicová ukázka jevu, který má opět tisíciletou tradici a vůbec nic jej nespojuje s místy válečných střetů. Proto M. Ježek nálezy (včetně prubířských kamenů) ze dna jezera v ústředí piastovského panství vysvětluje jako doklad symbolického jednání – záměrného vhazování různých předmětů do vodní hlubiny. Přičemž by bylo iluzorní si myslet, že jsme schopni nahlédnout do hlav tehdejších lidí, z jakého důvodu tak činili.

Nad v dobrém slova smyslu provokativní Ježkovou knihou můžeme dlouze diskutovat, ostatně by bylo proti jejímu duchu a účelu, aby čtenář nadšeně odsouhlasil všechny předložené vývody. Někomu se nebude zamlouvat vzhledem k nekompromisnosti argumentace vůči ustáleným paradigmatům, anebo ji po zběžném pročtení rovnou odloží jako výplod kuriózní hereze. I takové reakce jsem vyslechl. Je příznačné, že ze stejných úst nezazněla ani špetka ocenění očividného faktu, že M. Ježek během pár let doslova vydupal ze země mimořádně pozoruhodný fenomén euroasijského měřítka, o kterém nikdo na světě neměl tušení. Komu z (nejen českých) archeologů se takový kousek podařil?

Tím vůbec neomlouvám britkost Ježkova pera vůči zástupu autorit archeologie a jimi hláсанých paradigmat a teorií, bez nichž obecně bychom se prý propadli do interpretačního chaosu. Krátký proces s nimi je plně na místě, jestliže kupř. skandinávská archeologie raného středověku, jež byla dávána za vzor metodologického pokroku (jak si pamatují z výuky archeologie v Praze), úplně „zazdila“ prubířský kámen, a tím pádem i mnoho podstatných témat. Díky tomu se ale dnes nemusíme ošívát nad otázkou, co české bádání dalo světové archeologii. Nádavkem lze Ježkovu knihu brát jako vzor srovnávacího studia v pokud možno co nejširší perspektivě a výzvu k odvaze jít svou

vlastní cestou a nenechat se vláčet tradovanými teoriemi, v jejichž pozadí se často skrývá marxistická systematika společenských tříd. Jak jinak by archeologie mohla stvořit třídu (až kastu) svobodných řemeslníků/kupců-bojovníků? (PDF verzi knihy lze koupit za pakatel, přičemž ke čtení je volně a v úplnosti dostupná na: [https://www.sidestone.com/books/archaeology-of-touch-stones.](https://www.sidestone.com/books/archaeology-of-touch-stones))

INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY
OF THE CAS PRAGUE